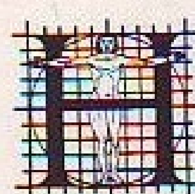
TRILOGIA COSMOLOGICĂ

Blaga

Diferențialele divine
Aspecte antropologice
Ființa istorică

HUMANITAS

TRILOGIA COSMOLOGICĂ

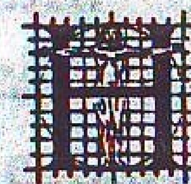
LUCIAN BLAGA (Lancrăm-Sebeş, 9 mai 1895–Cluj, 6 mai 1961). Face şcoala primară germană la Sebeş (1902–1906) şi liceul „Andrei Şaguna" la Braşov (1906–1914). Debutează în ziarele arădene *Tribuna* cu poezia *Pe ţărm* (1910) şi în *Românul* cu studiul *Reflexii asupra intuiţiei lui Bergson* (1914). Urmează cursurile Facultăţii de teologie din Sibiu şi Oradea (1914–1916). Studiază filozofia şi biologia la Universitatea din Viena (1916–1920), obţinînd titlul de doctor în filozofie şi biologie. Revine în ţară în ajunul Marii Uniri. Publică la Sibiu placheta de versuri *Poemele luminii* şi culegerea de aforisme *Pietre pentru templul meu* (1919). Prima dramă, *Zalmoxe*, apare în ziarul *Voinţa* (1920). Academia Română îi decernează Premiul Adamachi pentru debut (1921). Universitatea din Cluj premiază piesa *Zalmoxe* (1922). I se tipăresc primele traduceri de poezie în revista cernăuţeană *Die Brücke* (1922). Redactor la ziarele *Voinţa* şi *Patria*, membru în comitetul de direcţie al revistei *Cultura*, colaborator permanent la publicaţiile *Gândirea*, *Adevărul literar şi artistic* şi *Cuvântul* (1922–1926). Ataşat şi consilier de presă la Varşovia, Praga şi Berna (1926–1936), subsecretar de stat la Ministerul de Externe (1936–1938) şi ministru plenipotenţiar al României în Portugalia (1938–1939). Academia Română îi conferă Marele Premiu C. Hamangiu pentru „opera dramatică şi poetică" (1935). Este ales membru activ al Academiei Române (1936). După Dictatul de la Viena se află în refugiu la Sibiu, însoţind Universitatea din Cluj (1940–1946). Conferenţiază la Facultatea de litere şi filosofie (1946–1948). Cercetător la Institutul de istorie şi filosofie (1949–1951). Bibliotecar-şef (1951–1954) şi director-adjunct (1954–1959) la filiala clujeană a Bibliotecii Academiei. Este înmormîntat în satul natal.

OPERA NEBELETRISTICĂ (volume de articole, eseuri şi studii) în ordinea apariţiei: *Cultură şi cunoştinţă* (1922), *Filosofia stilului* (1924), *Fenomenul originar*, *Feţele unui veac* (1925), *Ferestre colorate*, *Daimonion* (1926), *Eonul dogmatic* (1931), *Cunoaşterea luciferică* (1933), *Censura transcendentă* (1934), *Orizont şi stil*, *Spaţiul mioritic* (1936), *Elogiul satului românesc*, *Geneza metaforei şi sensul culturii* (1937), *Artă şi valoare* (1939), *Diferenţialele divine* (1940), *Despre gândirea magică* (1941), *Religie şi spirit*, *Ştiinţă şi creaţie* (1942), *Despre conştiinţa filosofică* (1947), *Aspecte antropologice* (1948), *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea* (1966), *Zări şi etape* (1968), *Experimentul şi spiritul matematic* (1969), *Isvoade* (1972), *Fiinţa istorică* (1977).

LUCIAN BLAGA

TRILOGIA COSMOLOGICĂ

DIFERENŢIALELE DIVINE
ASPECTE ANTROPOLOGICE
FIINŢA ISTORICĂ

HUMANITAS
BUCUREŞTI

Coperta seriei
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

ISBN 973-28-0778-4

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

TRILOGIA COSMOLOGICĂ cuprinde eseurile *Diferențialele divine, Aspecte antropologice* și *Ființa istorică*.

Studiul *Diferențialele divine* a fost publicat inițial în 1940 la București de Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol I" în colecția „Biblioteca de Filosofie românească".

Potrivit „Prefeței" scrise de Lucian Blaga cu un an înainte, eseul urma să facă obiectul părții I din TRILOGIA COSMOLOGICĂ, aflată la acea dată în stadiu de proiect.

În 1990, editurile Librairie du Savoir (Paris) și Roza Vînturilor (București) au publicat în franceză o versiune adaptată a *Diferențialelor divine*, semnată de Thomas Bazin, Raoul Marin și Georges Piscoci-Danesco.

Studiul *Aspecte antropologice* a format materia cursului „Filosofia culturii" ținut de Blaga la Facultatea de litere și filosofie din Cluj în anul universitar 1947/1948. Dactilograma a fost litografiată în 1948 sub egida Uniunii Naționale a Studenților din România, Centrul studențesc Cluj.

Testamentul editorial redactat de filozof în 29 august 1959 fixează eseul în partea a II-a a TRILOGIEI COSMOLOGICE.

În 1976, Editura Facla (Timișoara) a publicat textul în volum sub îngrijirea lui Ion Maxim.

Inițial, studiul *Ființa istorică* urma să fie tipărit în partea I din TRILOGIA PRAGMATICĂ. Testamentul editorial îl așază în partea a III-a a TRILOGIEI COSMOLOGICE. În legătură cu acest eseu, Lucian Blaga scrie: „De cîteva luni [1959, *n.n.*] lucrez la

cea din urmă carte făcînd parte din trilogiile mele filozofice. Titlul ei va fi *Ființa istorică*. Începusem această carte încă în timpul războiului. Evenimentele m-au împiedicat să trec dincolo de primele patru capitole…"[1]

Capitolele „Despre permanența istoriei", „Despre istoriografie", „Fenomenul istoric", „Organism și societate" au apărut în numerele 5 & 6/1943 și 1 & 2/1944 în revista sibiană *Saeculum* al cărei director era Lucian Blaga.

Manuscrisul a fost dactilografiat în 1960 și publicat de Editura Dacia (Cluj-Napoca) în 1977 sub îngrijirea lui Tudor Cătineanu.

În 1988, Editura Minerva (București) reunește cele trei eseuri în vol. 11 al seriei de *Opere*, îngrijit de Dorli Blaga.

Volumul de față reproduce integral *Diferențialele divine* după ediția din 1940, *Aspecte antropologice* după textul litografiat în 1948 și *Ființa istorică* după manuscrisul, perfectat în 1959, aflat în custodia Muzeului Literaturii Române. *Ființa istorică* include și pasajele omise în dactilogramele care au stat la baza edițiilor din 1977 și 1988.

Textul respectă în linii mari normele recomandate de *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Academiei, București, 1982, și anume:

— numele proprii au fost transcrise conform reglementărilor actuale; cuvintele/expresiile în limbi străine au fost redate în cursive;

— alternanțele morfologice au fost unificate în favoarea variantelor acceptate: *atare, care, oare(și)care, cel mai adesea* nu au schimbat desinența la plural;

— majoritatea substantivelor terminate în *-une*, cum ar fi *contrareformațiune, mutațiune, sublimațiune* etc., s-au tipărit în forma scurtă: *Contrareformă, mutație, sublimare*;

— genitivele substantivelor feminine de tipul *fugei, ideei, genezii* au devenit *fugii, ideii, genezei*;

[1] Cf. Lucian Blaga, „Notă asupra ediției", *Opere*, vol. 8 (îngrijit de Dorli Blaga), Editura Minerva, București, 1983, p. 59 (*n.ed.*).

— cuvinte ca *așișderea, archivă, rassă, ghiară, iperbolă, phalic, frondeur, princepe, esperiență, quantă, destilat* ș.a.m.d. s-au ortografiat *așijderea, arhivă, rasă, gheară, hiperbolă, falic, frondor, principe, experiență, cuantă, distilat*;

— forme verbale precum *împiedecă, umplă, sesisează, sprijinește, dezvălește* au fost substituite cu *împiedică, umple, sesizează, sprijină, dezvelește*.

Au fost păstrate unele forme de limbă caracteristice perioadei interbelice sau proprii autorului: pluralele *etiopi, inzi* (pentru *etiopieni, indieni*), *cercetor, istorician* (pentru *cercetător, istoric*), *decemvrie, periferial*, ori *tablă, încheietură* (în sensul de *tabel, încheiere*) etc.

Au fost întregite informațiile eliptice din notele de subsol.

Inadvertențele de redactare și punctuație au fost îndreptate tacit.

Prin amabilitatea Muzeului Literaturii Române, proprietarul Fondului Lucian Blaga, am putut consulta caietele și dosarele cu „notele de lucru" consemnate de filozof în perioadele de elaborare a studiilor. Publicăm în *Adende* (pp. 163–167, 333–336, 508–515) o selecție din însemnările care completează materia eseurilor.

Dna Dorli Blaga ne-a oferit cîteva file manuscrise inedite nedatate, intitulate „Somn metafizic", cuprinzînd unele considerații ale autorului trilogiilor cu privire la istoria și mentalitatea românilor; ele se regăsesc în pp. 511–515.

Le mulțumim pe această cale pentru contribuția generoasă adusă prezentei ediții.

EDITURA

— cuvinte ca *așidere*, *arhivă*, *rostă*, *găteră*, *iperbolă*, *gbalic*, *frondeur*, *prinţipe*, *experienţă*, *cvantă*, *destilat* ş.a.m.d. s-au ortografiat *asiduere*, *arhivă*, *rostă*, *gheară*, *hiperbolă*, *falic*, *frondor*, *principe*, *experienţă*, *cvantă*, *distilat*;

— forme verbale precum *împiedecă*, *umplă*, *sezisează*, *sprinteşte*, *dezvoleşte* au fost substituite cu *împiedica*, *umple*, *sesizează*, *sprinţă*, *dezvoltă*.

Au fost păstrate unele forme de limbă caracteristice perioadei interbelice sau proprii autorului: pluralele *etiopi*, *mizi* (pentru *etiopieni*, *mediei*), *cercetor*, *istoricara* (pentru *cercetător*, *istoric*), *accentuare*, *periferial*, ori *tabla*, *încheietura* (în sensul de *tabel*, *încheiere*) etc.

Au fost întregite informaţiile eliptice din notele de subsol. Inadvertenţele de redactare şi punctuaţie au fost îndreptate tacit.

Prin amabilitatea Muzeului Literaturii Române, proprietarul Fondului Lucian Blaga, am putut consulta caietele şi dosarele cu „notele de lucru" consemnate de filozof în perioadele de elaborare a studiilor. Publicăm în *Addenda* (pp. 163–167, 333–336, 508–515) o selecţie din însemnările care completează materia eseurilor.

Doamna Dorli Blaga ne-a oferit câteva file manuscrise inedite nedatate, intitulate „Spaţiul metafizic", cuprinzând unele consideraţii ale autorului filozof cu privire la teoria şi mentalitatea omului; le-am adăugat în pp. 511–515.

Le mulţumim pe această cale pentru contribuţia generoasă adusă prezentei ediţii.

EDITURA

I

DIFERENŢIALELE DIVINE

PREFAȚĂ

Autorul acestui studiu a urmărit încă din cea dintîi tinerețe planul unui vast sistem metafizic. Ceea ce întrezărise numai vag și ca o arătare la început a luat ființă. Clădirea a fost durată încetul cu încetul și din mai multe părți deodată. Acum a venit rîndul cupolei. În adevăr, viziunea s-a amplificat pas cu pas, în cercuri tot mai largi, pentru ca în cele din urmă să se reverse în priveliștea desfășurată în paginile de față. Desigur, o teorie metafizică s-a mai propus și în Censura transcendentă *și în* Geneza metaforei și sensul culturii *sau în* Artă și valoare, *dar ideile metafizice expuse în volumele anterioare, impunîndu-și particulare îngrădiri, privesc numai anumite fragmente sau ținuturi ale existenței (cunoașterea, cultura, valorile). După cum oricine va recunoaște, metafizica nu e însă împlinită fără de o viziune de ansamblu de natură „cosmologică". Rotunjirea aceasta nu a fost pierdută nici o clipă din vedere, și o asemenea întregire decisivă se încearcă în prezentul studiu. Volumul concepției metafizice a crescut cu fiecare nou ținut luat în cercetare. De astă dată se va construi cercul ultim, menit a închide în ocolul său pe toate celelalte.*

Planul sistemului este următorul:

I. TRILOGIA CUNOAȘTERII
1. Eonul dogmatic
2. Cunoașterea luciferică
3. Censura transcendentă

II. TRILOGIA CULTURII
1. Orizont și stil
2. Spațiul mioritic
3. Geneza metaforei și sensul culturii
III. TRILOGIA VALORILOR
1. Artă și valoare
2. *(Proiect)*
3. *(Proiect)*
IV. TRILOGIA COSMOLOGICĂ
1. Diferențialele divine
2. *(Proiect)*
3. *(Proiect)*
V. TRILOGIA PRAGMATICĂ
1. Ființa istorică *(în lucrare)*
2. *(Proiect)*
3. *(Proiect)*[1]

Cu alte cuvinte, sistemul culminează în studiul de față, dar nu se încheie cu el. Sigur e totuși că viitoarele lucrări se vor închega de-acum în coordonatele date, ceea ce după constituirea concepției cosmologice nu e decît prea firesc.

Scriind acest studiu de metafizică cosmologică, autorul s-a străduit să-și scutească pe cît cu putință cititorii de prea multe

[1] În anul 1959, Lucian Blaga a dictat Corneliei Blaga următoarele:
„Prin anii '35 intenția mea era să-mi dezvolt ideile filozofice în cinci trilogii. Cîteva au apărut, părți din celelalte au fost redactate. Acum [...] am hotărît să reduc planul trilogiilor, fixîndu-le la *patru*."
TRILOGIA CUNOAȘTERII, *TRILOGIA CULTURII* și *TRILOGIA VALORILOR* (1. *Știință și creație*; 2. *Gândire magică și religie*; 3. *Artă și valoare*) apăruseră în volum în anii 1943, 1944 și 1946.
Testamentul editorial prevedea pentru a patra trilogie următoarea împărțire:
TRILOGIA COSMOLOGICĂ
1. *Diferențialele divine*
2. *Aspecte antropologice* (litografiat)
3. *Ființa istorică* (manuscris)
Informațiile au fost preluate din Lucian Blaga, „Notă asupra ediției", *Opere*, vol. 8, ed. cit., pp. 57–58 (*n.ed.*).

trimiteri la lucrările sale apărute mai înainte. Cu toate acestea, înțelegerea unora dintre capitole va fi mult înlesnită de o astfel de lectură. În orice caz, o „critică" a întregului sistem nu se poate face în chip cinstit decît după studierea tuturor volumelor în care a fost expus. De notat mai este că unele capitole ale studiului vor fi pe larg dezvoltate în viitoare opere potrivit planului stabilit.

Încă vreo cîteva observații pregătitoare. S-a vorbit în Eonul dogmatic *și în* Cunoașterea luciferică *despre o metodă specială de captare a misterelor ca atare, despre „minus-cunoaștere". Pînă acum autorului nu i s-a oferit încă prilejul de a aplica metoda în chestiune, rezervată în primul rînd unor ultime probleme de metafizică. De astă dată, metoda, pusă în lumină sub unghi epistemologic în lucrările amintite, se realizează într-o plăsmuire metafizică în consecință. În acest chip, epistemologia își găsește întîia oară și o aplicație „metafizică".*

Cititorii, urmărind cu atenția cuvenită expunerile, vor avea ocazia să judece unele rezultate mai de detaliu, date publicității și în studii anterioare nu numai pentru ele însele, ci și în lumina unei perspective de ansamblu. Printr-o astfel de situare, amănuntul dobîndește totdeauna un spor de semnificație. Dar un asemenea spor de semnificație a amănuntului împrejmuit de toate părțile de chenarul unei viziuni integrale este hotărîtor pentru soarta teoretică a amănuntului. Felul cum se împletește un detaliu oarecare în „întregul" unei concepții poate asigura cariera originală a detaliului și diferențierea acestuia față de vreun amănunt aparent asemănător care aparține totuși, prin toată semnificația sa, altor sisteme.

Ideile filozofice ale autorului au stîrnit în ultimii ani un necontestat interes, dar și unele gesturi adverse. S-au rostit cîteodată și grele sentințe de nonacceptare a unora dintre idei, pentru motivul că gîndurile desfășurate ar fi roase de „contradicții". Dar goana aceasta după „contradicții" nu e decît un semn de foarte juvenilă sterilitate a inteligenței critice. De obicei „contradicțiile" sunt părelnice și nu cer, în adevăr, decît o muncă și binevoitoare schimbare de perspectivă, pentru a reduce la tăcere pe turbulenți. Autorul a refuzat cu încăpățînare

să intre la sfadă şi-n polemici, fiindcă, cu învoirea oricărui cititor de bună-credinţă, găseşte că e mai util să-şi vadă de treburile constructive. Nu s-au găsit oare şi critici în stare să-şi exprime bănuiala şi neîncrederea faţă de valoarea filozofică a ideilor numai fiindcă acestea ar fi „prea frumos" prezentate? Cu astfel de graţiozităţi se răsplăteşte efortul susţinut întru cucerirea unui stil.

Un cuvînt de caldă mulţumire se cuvine aici drei Ecaterina Focşeneanu pentru preţiosul ajutor la corectarea şi realizarea tehnică a lucrării.

Cluj, decemvrie 1939 L.B.

MODELELE GENEZEI

Lărgirea necurmată a frontului preocupărilor trebuia în chip oarecum firesc să ne îndrume la un moment dat şi spre problema genezei cosmice. Din nefericire, ţinutul acesta umbros şi plin de ruinele ciclopice ale problematicii cosmologice nu e decît prea puţin cercetat de la un timp încoace. Tema, deşi mai păstrează ceva din prestigiul ei arhaic, e ocolită cu oarecare sfială din partea filozofilor. Întrebările primordiale — sunt ele în adevăr căzute definitiv în desuetudine sau poate că, pentru o bucată de vreme, au obosit numai focurile îndeletnicirii speculative? Sub năvala de avertismente ale criticismului, gîndirea ultimului veac s-a complăcut într-o stare de timiditate metafizică. Timidităţii i s-a spus cîtva timp prudenţă. Cum însă absenţa apetitului speculativ se prelungeşte din cale-afară, noi credem mai degrabă că această timiditate e semnul unei infirmităţi. Un organ în divorţ cu exerciţiul se stinge ca ochiul ţinut la un regim de noapte. Asemenea spectacole nu cer însă să fie privite cu braţele încrucişate, ci invită mai vîrtos la luarea unor măsuri de îndreptare. Filozoful are desigur latitudinea de a se apleca să examineze limitele pe care o înaltă rînduială le impune cunoaşterii. Urmează însă de aici că filozoful trebuie să-şi sugrume numaidecît toată patima azurie cu care cerul l-a dăruit? Obîrşia lumii, sau geneza celor văzute şi nevăzute! Tema poartă pe trupul ei rune şi răni. Rune cu semnificaţii pierdute — cine le va tămăci din nou? Răni dobîndite în lupta cu toate îndoielile — cine le va vindeca?

Recunoaștem din plin că momentul istoric al criticismului e ireversibil. Și mai recunoaștem că de această împrejurare va trebui să ție seama orice nouă filozofie sau orice viitoare teologie. Ar fi o mare greșeală să se creadă că un Kant a trăit degeaba. Omul a devenit o ființă de două ori mai trează pe urma eforturilor criticiste; nu știm însă de ce visurile omului n-ar putea să devină la rîndul lor, și ele, de două ori mai adînci sau mai înalte! Dacă o dată cu criticismul s-a declarat în om un categoric și binevenit spor de conștiință, nu înțelegem de ce acest spor trebuie neapărat să fie însoțit de sterilitate! Să facem loc, cît mai mult loc, criticii! Să facem loc, cît mai mult loc, metafizicii! Lozincile, deși opuse, ar putea să se țină reciproc în echilibru, împrumutînd preocupărilor spirituale o tensiune de boltă. Fie popasurile făcute pentru dobîndirea unei depline lucidități tot atîtea prilejuri de nou și iarăși nou avînt constructiv!

Făcînd pomelnicul sistemelor defuncte, vom însemna că cel din urmă sistem cosmologic care a dominat intelectualitatea europeană, a fost „materialismul energetic". În ciuda tuturor reacțiilor spiritualiste, vitaliste, idealiste și chiar în ciuda rezervei pe care un anumit criticism, ajustat la nevoile epocii, a izbutit să o impună față de orice metafizică, inclusiv deci față de materialismul energetic, nu s-ar putea spune că intelectualitatea europeană e vindecată de această concepție. Ea a pătruns cu intensitate de psihoză. Avem chiar certitudinea că majoritatea oamenilor de știință, de obicei de o extremă naivitate în problematica metafizică, profesează, în ascuns sau pe față, una din variantele materialismului energetic. Prin ce se caracterizează toate aceste variante ale materialismului energetic care nu dezarmează nici în fața evidenței? Autorii concepției la care ne referim erau stăpîniți de o ambiție pe care astăzi începem să n-o mai înțelegem, de ambiția de a recurge pentru explicarea lumii la datele cele mai grosolane promovate la rang de principii. Procedeul ni se pare grav pervertit de spiritul plebeu al veacului. În „etajele" unui palat, plebeul nu vede decît o repetiție dezolantă a „subsolului". Materialismul energetic tunde toate existențele de „aura" lor și le privește de jos în sus spunînd: „Dați-mi materia și energia ca să vă arăt cum, din amestecul acestor substanțe lipsite de orice însemne nobiliare și părăsite de Dumnezeu, se precipită ca într-o retortă spațiul cu toate fenomenele, viața cu toate speciile, gîndirea și simțirea cu toate modurile, adică lumea cu tot ce ea cuprinde." Cît privește faptele care ar refuza o asemenea reducție, ele sunt scoase cu forța din sala judecății și declarate simple amăgiri.

Cei ce își iau osteneala să răsfoiască puțin și prin istoria gîndirii umane se dumiresc degrabă. Logica „explicației" n-a fost în toate timpurile aceeași. Din contră, logica explicației se schimbă, stînd sub poruncile ceasului. În orice caz, a „explica" un *lucru* nu a însemnat totdeauna tendința de a răstălmăci „etajul" prin „subsol", „întregul" prin „parte", sau alte asemenea operații. În ampla desfășurare a modurilor sale, „logica explicației" se menține nealterată printr-un singur aspect. „A explica un lucru" este în ultimă analiză tentativa de a reduce lucrul la *„altceva"* decît este el datorită *înfățișării sale date*. Termenii explicatori, înainte de a fi revelați ca atare, sunt un ce „ascuns". A explica un lucru înseamnă a scoate la iveală un luciu din negrul fîntînii. Explicația *desființează* într-un fel lucrul explicat, fiindcă ea caută să-i pună altceva în loc, adică *„ființa"* lui *secretă*. Deosebim de fapt trei mari tipuri de explicație. Avem mai întîi explicația unui lucru prin „mai puțin" decît este el; un procedeu întemeiat pe premisa că existența *ascunsă* ar fi calitativ și sub unghiul complexității mai săracă decît aceea care ni se arată. Ar fi apoi explicația unui lucru printr-un „echivalent", printr-un echivalent sub unghi calitativ și sub unghiul complexității de aceeași bogăție ca și lucrul explicat. Și pe urmă ar mai fi explicația unui lucru prin „mai mult" decît este el, ceea ce presupune un *ascuns* de superioară calitate și complexitate în asemănare cu *arătatul*. Din punct de vedere pur logic, explicația e explicație în oricare din aceste cazuri. Nici unul din aceste moduri nu-și trădează misiunea; cu o condiție, firește: „mai puținul", „echivalentul" sau „mai multul" *explicator* trebuie să fie altceva decît lucrul *explicat*. Punînd o asemenea condiție procedeelor explicative,

ne-am așezat la adăpost față de eventuala bănuială că am face elogiul tautologiei. Cea mai importantă condiție pur logică de îndeplinirea căreia atîrnă, printre altele, valabilitatea unei explicații este aceea ca termenii explicatori să nu fie o simplă repetiție a faptului de explicat. Despre logica explicației am vorbit pe larg în studiul intitulat *Cunoașterea luciferică*. Nu vom repeta tot ce am spus în acel studiu, dar, cum atinserăm chestiunea procedeelor explicative, se impune poate însă o observație, și anume: o explicație nu e supusă numai criteriilor logice, ci și unor operații de „verificare", directă sau indirectă, prin *experiență*. În procesele explicative, experiența se constituie așadar și ea ca instanță, totuși nu ca instanță absolută. Căci datele experienței sunt, și ele, susceptibile de „interpretare". Experiența dînd loc, prin latura ei empirică, la fel și fel de posibilități de tălmăcire, e natural să nu ne poată pune la dispoziție un criteriu de control absolut. Experiența e în stare să aducă mari servicii, fiind pusă în subordine față de anume idei teoretice, dar experiența manifestă în același timp și o extraordinară infidelitate față de ideile teoretice. O experiență zice astăzi „da" la interpretarea ce i se dă în lumina unei idei, pentru ca mîine aceeași experiență să răspundă „da" la interpretarea prin altă idee. Cuvîntul experienței e mărturie, dar mărturia ei nu e sfîntă. Această precară situație se datorează împrejurării că în procesele mari de cunoaștere experiența nu este niciodată un „ce" complet prin sine însăși; experiența e totdeauna numai un „*ce*" care cere un *context*. Chiar și în explicațiile zise „științifice", experiența se constituie doar ca o instanță relativă, admițînd totdeauna posibilitatea unei noi interpretări. Cît privește explicațiile *metafixice*, acestea se afirmă prin procedee în cadrul cărora experienței îi revine o funcție și mai micșorată, adică un rol mai mult negativ. Cînd datele experienței contrazic fățiș o interpretare metafizică propusă, experiența are în adevăr un drept de veto. Rolul acesta negativ al experienței, ca instanță în cunoașterea metafizică, e clar și pe deplin asigurat. Explicațiile metafizice nu aspiră însă în aceeași măsură ca explicațiile științifice să obțină o confirmare *pozitivă* din partea experienței. O explicație

metafizică este, prin însuși locul unde ea se instalează, osîndită mai mult la probe eliminatorii din partea experienței, decît la probe menite s-o întărească. Despre o explicație metafizică se poate spune, în cazul cel mai bun, doar atît: că experiența n-o contrazice. Orice concepție metafizică va trebui să fie deci totdeauna însoțită de conștiința că ea „încapsulează" experiența, depășind-o enorm prin conținutul viziunii sale ideative. Aceasta e situația din care nu suntem însă deloc dispuși să scoatem vreo concluzie descurajantă pentru tentativele metafizice. Istoria ne arată că exigențele metafizice ale omului nu pot fi niciodată înțărcate. Interregnurile metafizice au fost totdeauna de scurtă durată. Ba suntem chiar de părerea că asemenea interregnuri n-au existat de fapt niciodată. Căci fără de o metafizică, declarată sau latentă, omul nu poate exista. În istorie nu s-a declarat niciodată o vacanță metafizică. Omul va opta în veci pentru o vedere sau alta despre lume (fie abstract-constructivă, fie mitologică), iar pentru a-și domoli puțin simțul de răspundere ce-l datorează propriei sale lucidități, omul va imagina pe cît cu putință concepții care să nu fie contrazise de experiență. Cînd date empirice inedite încep să se împotrivească unei concepții metafizice, omul nu va renunța la metafizică în general, ci va căuta doar să închege de pe noi poziții o nouă viziune. Acest destin îl vor lua asupra lor chiar și aceia care nu sunt împăcați cu el. Astfel, metafizica nu se legitimează prin puterea ei îndoielnică de a-și ajunge obiectul, ci mai curînd prin puterea ei de a fi un coeficient alcătuitor al subiectului. Metafizica nu se justifică totuși prin nevoia de autoamăgire a insului sau a subiectului singular, cît prin necesități umane mai presus de orice veleități sau înclinări personale. Metafizica e un corolar al felului uman în genere, nu al felului „temperamental" sau „personal" al cutărui sau cutărui individ. În metafizică răspunde însuși modul ontologic al omului îndeobște. Metafizica nu e protuberanța pîlpîitoare a unei fragile subiectivități psihologice, nici cristalul unei năluciri în încăperea căruia s-ar refugia cutare decepționat. Metafizica e expresia și afirmarea

veșnic reînnoită a unui mod existențial care ține constitutiv de ființa omenească.

Problema pe care o luăm în cercetare este așadar aceea a genezei lumii. Trebuie să fi existat o geneză? Avem desigur latitudinea să ne închipuim lumea și ca o permanență, din totdeauna și fără de sfîrșit, susceptibilă de multe schimbări în măruntișurile ei, dar inalterabilă în mare. Se va vedea însă că lumea însăși, cu structurile și cu articulațiile ei date, e mai accesibilă unei ofensive lămuritoare dacă admitem o „geneză". Fapt e apoi că perspectiva genetică facilitează enorm abordarea problemelor cosmologice în general. Istoria cugetării omenești enumeră o mulțime de viziuni cosmologice. De cîte ori s-a admis o geneză a lumii, procesul a fost închipuit, fără excepție, potrivit unui model luat din lumea de toate zilele. Geneza lumii a fost văzută totdeauna analogic, pornindu-se de la unul din multele procese genetice empirice. Interesant e că în probleme de amănunt care se referă la fenomene precise, teoreticienii au izbutit adesea să se scuture de vraja unor modele prea concrete. Icoana palpabilă stăpînește însă cu putere imaginația teoreticienilor cînd e vorba de geneza lumii, deși poate că tocmai în acest caz ar fi necesară o distanțare cît mai răspicată față de orice imagine fenomenală. Asemenea modele fenomenale, plivite cu toată grija din lumea empirică și promovate apoi în arhetipuri de geneză cosmică, sunt multe. Iată la întîmplare cîteva:

1. Procesul genezei biologice constituie temeiul unui astfel de arhetip cosmogonic. O ființă vie, mărginită în spațiu și în timp, dă naștere altor ființe vii care se mențin în cadrul aceluiași tip formal. De exemplu, insul uman e autorul altor inși, cel puțin de același tip, dacă nu perfect similari. Concepții cosmogonice care s-au inspirat pornind de la icoana genezei prin filiație găsim multe, mai vîrtos în mitologiile originare păstrate încă în memoria popoarelor sau în documentele istoriei. Sub auspiciile acestui arhetip s-au plăsmuit o puzderie de cosmogonii. O pereche de zeități divine adesea punctul de obîrșie al tuturor existențelor. Procesul fecundării,

oul sau sămînța la începutul lumii, sunt imagini frecvente. Principiile cosmice sunt văzute dual după chipul și asemănarea tatălui și al mumei. Un adevărat arbore genealogic se înfiripă astfel, lumea cu făpturile ei luînd înfățișarea unei familii divine. De o înflorire deosebită s-a bucurat modelul procreării în sistemele alegorice ale gnosticilor care căzuseră pradă unei violente obsesii sexuale. În unele mitologii, se întîmplă să fie la început numai tatăl sau numai muma. O ilustrație de înaltă sublimare a variantei ne oferă chiar metafizica creștină, dar aici nu e vorba de geneza lumii, ci de un secret proces intratrinitar: Tatăl dă naștere Fiului mai presus de orice proces vremelnic.

2. Tehnica „facerii unui lucru" a servit și ea ca punct de mînecare pentru concepții cosmogonice. Un autor întruchipează ceva într-o materie existentă, potrivit unui plan prealabil. În analogie cu facerea meșteșugită și cu procedeele ei, se admite o materie primară din care cineva ar alcătui lumea ca un arhitect, ca un artist sau ca un meșteșugar. Un asemenea făcător este Duhul, care plutește la început peste noianul de apă în fundul căruia stă ascuns pămîntul din care El va plămădi lucrurile, văzutele și nevăzutele. Din patrimoniul inalienabil al filozofiei face parte concepția demiurgică a lui Platon. Ea se clasează singură la acest capitol. Lumea concretă e făcută, după mitul platonic, de un spirit al lumii (Demiurg) care lucrează potrivit icoanelor din lumea Ideilor eterne, perfecte și fără schimbare, într-un material gata de a accepta asemenea tipare. Concepția demiurgică ce are ca model facerea unui lucru din „ceva" de către „cineva" a condus la variante care nici astăzi n-au căzut cu totul în desuetudine.

3. Procesul „emanației" unui fenomen dintr-un izvor este un alt model mult folosit în istoria teoriilor cosmogonice. Facem abstracție de procesele radioactive și luăm emanația în accepția sa obișnuită și fără de pretenții științifice, înțelegînd prin acest cuvînt procese cum ar fi: împrăștierea căldurii dintr-o vatră, țîșnirea scînteii din cremene sau a razelor din discul solar, alcătuirea pînzei din trupul păianjenului și așa

mai departe. Diverse viziuni cosmogonice, de natură vădit mitologică sau cîteodată de trudnică elaborare abstractă, au recurs la astfel de imagini spre a ilustra metafizic geneza lumii. Imaginea poetic-sugestivă a emanației razelor din rotundul solar este prin frumusețea ei intrinsecă o icoană arhicunoscută, servită cu pedagogică stăruință de către neoplatonici și famulii[1] lor medievali, pentru a lămuri geneza ipostazelor metafizice ale unității supreme și, în cele din urmă, pentru a lămuri însăși geneza lumii. Să nu uităm că, pentru autorii concepțiilor cosmogonice în chestiune, metafora avea aproape o putere de argument. În unele cosmogonii indiene, lumea se compune din însăși substanța lui Brahman, ca emisiunea diafană a rețelei din trupul păianjenului. Comparația e adorabilă și, cu toată puținătatea ei, ea are în belșugul de comparații al Răsăritului acuitatea unui foc astral printre pietrele unei diademe.

4. Producerea visului sau a unei halucinații, ca procese sufletești, a oferit de asijderea termeni analogici întru elucidarea procesului cosmogonic. Individul uman se transpune de la sine, în chip firesc și intermitent, în stare de vis sau, excepțional, într-o zare halucinată. Visul și halucinația sunt proiecții subiective și fără de temei în afară. La fel, lumea empirică obișnuită ar putea să se producă într-un eu mai adînc al nostru, ca un imens vis sau ca un tot iluzoriu. Nu discutăm valoarea analogiei, ci constatăm numai prezența istorică a unor concepții cosmologice clădite pe o astfel de analogie. Asimilarea lumii cu visul a alcătuit mai ales în cultura indiană un punct de atracție pentru poeți și gînditori. Mărturie arzătoare stau unele mituri străvechi și cugetarea filozofică desfășurată în *Upanișade* sau în comentariile vedantiștilor.

5. Viziunea produsă prin hipnoză, adică printr-un proces care se de la un subiect psihic asupra altuia, e un fenomen interesant ce merită de asemenea să fie invocat în această

[1] De la subst. lat. *famulus* = slujitor, supus docil; sensul folosit e cel de emul, urmaș fidel, epigon (*n.ed.*).

ordine de idei. Nu știm dacă viziunea produsă prin hipnoză a fost vreodată conștient utilizată ca ilustrare a procesului cosmogonic. Nimic nu ne împiedică totuși să operăm noi înșine o apropiere între procesul hipnozei și gîndul care stă de exemplu la baza sistemului filozofic al lui Berkeley. Episcopul Berkeley afirmă că lumea empirică, cu elementele ei calitative și formale, este o existență pur psihică-subiectivă, un ansamblu de percepții produse în sufletul omenesc datorită unei influențe directe a divinității, iar nu a unor pretinse obiecte din afară. Potrivit concepției lui Berkeley, faptele se petrec, adăugăm noi, ca și cum am sta sub înrîurirea hipnotică a unei divinități care ar avea nu știm ce pricini secrete de a stîrni în suflete această imagine cu totul subiectivă a unui cosmos. Raportarea sistemului lui Berkeley la procesul hipnozei nu e deloc arbitrară, deși Berkeley însuși n-a făcut-o. De altfel, ilustrul episcop nici nu putea să facă apel la o asemenea imagine, fiindcă pe vremea lui nu se prea cunoșteau fenomenele parapsihologice, sau, dacă se cunoșteau, ele erau socotite mai mult ca un fel de miracole, fie dumnezeiești, fie drăcești. Dar apropierea ce o facem e oportună, fiindcă ne pune la dispoziție, printre altele, și un strălucit mijloc spre a deosebi mai limpede sistemul filozofic al lui Berkeley de orice sistem idealist, cum ar fi de pildă cel kantian. În sistemul kantian, conținutul sensibil al apercepțiilor este de asemenea socotit ca un „ce" *subiectiv*, dar materialul sensibil e în același timp privit și ca un răsunet în noi al „lucrului în sine", iar nu ca rezultat direct al unui demers divin, al unei hipnoze dumnezeiești, sau ca act de sugestie săvîrșit de un spirit absolut asupra sufletului individual.

6. Procesul revelării, datorită căruia un fenomen ascuns din diferite cauze se face vizibil sau perceptibil, luînd forme mai accesibile simțurilor noastre, ilustrează și el unele concepții cosmogonice. Sufletul cuiva, totdeauna ascuns, ni se revelează în expresia feții, fizionomia cu schimbările ei fiind ca fluturarea unor semne menite să ne comunice stări și gînduri. Vîntul invizibil se întrupează în roza indicatoare de

direcţii sau în pînza unei corăbii. Păunul îşi desface roata cu ochiurile şi cu minunile de culoare pentru a se arăta. Duhul de pe muntele Sinai s-a arătat în flăcările vegetalului solitar. Iată tot atîtea fenomene care pot să ilustreze plastic şi un gînd cosmogonic. În adevăr, concepţiile diverselor şcoli mistice islamice, de pildă, au nevoie de astfel de ilustrări. Lumea empirică, sensibilă, materială este, după doctrinele misticismului islamic, un simplu mijloc vestimentar cu ajutorul căruia Dumnezeu se face accesibil simţurilor noastre, El care pentru simţurile noastre este insesizabil în sine. Lumea e revelarea substanţiei divine, care îmbracă înadins aspecte de care să putem lua act potrivit constituţiei noastre. „Lumea“ ar fi o *adaptare* intenţionată a Divinului la capacitatea cognitivă a noastră!

7. Geneza din nimic a unui lucru, pe temeiul unui cuvînt sau al unui act magic, este de asemenea un model de geneză cosmică. Se va opina că geneze magice din nimic nu ne este dat să constatăm niciodată în cîmpul experienţei. Criticismul ştiinţific şi filozofic a compromis desigur definitiv ideea unei pretinse geneze din nimic. Dar noi nu vorbim despre geneza trecută prin filtrul criticii. Pe noi ne interesează experienţa primitivă şi naivă care vede aievea geneze din nimic, chiar dacă ele n-ar fi decît aparente. Primitivul nu vede tehnica, ci numai efectele prestidigitaţiei. Primitivului îi scapă ce se petrece după perdea. Dar magia e neapărat şi în toate cazurile înşelăciune? Cît priveşte fachirismul şi toate fenomenele sale, suntem încă departe de a şti cu certitudine în ce măsură ele se datorează unei hipnoze colective şi în ce măsură ele au un real substrat ocult. De altă parte, puterea psihologică a cuvîntului e prea cunoscută. În cultura folclorică şi în sufletul popular întîlnim nu numai „descîntecul“, ci şi *efectele* sale absolut certe. Să nu uităm pe urmă că toate popoarele sunt în posesia unui patrimoniu milenar, aproape inatacabil, de credinţe magice, indiferent dacă ele corespund sau nu unei realităţi. Sufletul primitiv e îmbibat de această mentalitate. Nu e prin urmare de mirat că se găsesc în istoria gîndirii concepţii care închipuie pe Dumnezeu ca pe un suprem vrăjitor, făcînd lumea din nimic, prin rostirea unui cuvînt magic, simplu numai pentru a se juca sau pentru a-şi arăta puterea. Ba din mitologia egipteană aflăm că, anterior chiar primului zeu, a fost „numele“ lui. Primul zeu s-a născut datorită puterii magice inerente numelui său.

Lăsînd să se perinde prin faţa noastră principalele sisteme cosmologice pe care spiritul uman le-a imaginat, rămînem cu impresia că în toate cazurile se porneşte de la un anume proces genetic fenomenal, empiric, parţial, izolat, pentru ca de aici să se facă saltul la întreaga sferă cosmică. De cîte ori lumea e concepută ca un „ce“ înfăptuit pe o cale oarecare, s-a recurs întru limpezirea procesului la analogii empirice. Metafora, cu termenii obîrşiţi în imediat, stă la baza oricărei concepţii cosmogonice, cu excepţia poate a acelora care închipuie lumea ca un dat din eternitate, ca un fapt ireductibil egal sieşi în toate fazele. Supoziţia ireductibilităţii lumii ni se pare mai mult rezultatul unei sfieli de a face un ultim efort intelectual pentru a o explica. Unui serios apetit explicativ îi este însă aproape inerentă perspectiva genetică. Dar această perspectivă s-a realizat din nefericire pînă acum totdeauna după chipul şi asemănarea unui mod genetic *empiric*. Să împingem în aria atenţiei această propoziţie: *Geneza lumii în general a fost asemuită felului genetic al unui infim fragment al lumii*. Nu e oare acest procedeu şi abuziv şi cam primar? Articularea unei astfel de întrebări este egală cu denunţarea procedeului. Lumea empirică e plină de moduri genetice total deosebite între ele. Cum ar mai putea atunci *întregul* lumii să fie obiectul unei explicaţii genetice pornite sub auspiciile unui *fragment* oarecare al ei? O vădită constatare şi o mare nedumerire se unesc astfel într-o primă judecată de nonacceptare. Protestul pe care-l ridicăm în aceste consideraţii preliminare, pregătind o nouă teorie cosmogonică, se îndreaptă împotriva metaforismului cu substrat imediat şi parţial. Să fim bine înţeleşi. Nu refuzăm consimţămîntul nostru metaforismului în general, ci metaforei de obîrşie direct-empirică şi prea unilaterală, într-o problematică de ultime subtilităţi şi legată prin chiar termenii ei de un mare „întreg“. Suntem invitaţi la un

efort explicativ care se așază în afară de modurile genetice empirice, căci numai o asemenea explicație poate sluji drept suport ascuns tuturor acestor moduri genetice pe care le știm din experiență și a căror sugestie trebuie s-o ocolim. Cert, o teorie cosmogonică nu se poate dispensa de metafore, dar ea va ajusta imaginile la care recurge în așa fel ca procesul cosmogonic să fie un proces *singular*. Se cere deci un act teoretic-constructiv care se leapădă de orice model grosolan. Metafora imediată, izvorînd dintr-un fragment al lumii empirice, nu mai poate satisface exigențele teoretice ale timpului cît privește problematica cosmogenezei. O explicație singulară, de un metaforism mai elaborat și mai distant în raport cu imediatul, este ceea ce suntem pe cale de a propune în paginile ce urmează. „Geneza lumii" trebuie să fie un proces care nu are nici un echivalent simetric în lumea empirică.

MARELE ANONIM, GENERATORUL

Nu putem vorbi despre o geneză a lumii fără de a admite existența unui centru metafizic care este altceva decît lumea. Acestui gînd cu privire la un „centru metafizic" al existenței în general, ne-am străduit, cînd cu ocoluri, cînd mai de-a dreptul, să-i dăm oarecare relief și în cîteva lucrări anterioare. Ideea e desigur de mult acreditată, dar ea îngăduie progresive conturări. Căutînd o denumire pentru acel centru copleșitor, dar de-abia adulmecat, am găsit că trebuie să facem uz de un termen menit în primul rînd să țină trează capacitatea noastră de nedumerire și ghicire. Am pornit la drum, spunîndu-i Marele Anonim. Termenul, dacă n-are valoare demonstrativă pentru existența designată, împreună totuși în sine tot ce sufletul nostru poate să dea acestei existențe presimțite, dincolo de orice lumină și de orice neguri, adică toată supunerea și toată uimirea. Marele Anonim este existența care ne ține la periferie, care ne refuză, care ne pune limite, dar căreia i se

datorează orice altă existență. Călătorind prin noi înșine în căutarea lui, l-am bănuit la un moment dat și dincolo de noi. Pe urmă am fost nevoiți să-l gîndim cu accentul dislocat și cu greutatea tot mai mult dincolo de noi, în zone mai presus de toată făptura. Cititorii își aduc aminte desigur că uneori am sta la îndoială dacă Marele Anonim trebuie să-i zicem și „Dumnezeu". Ezitarea noastră e scuzabilă, căci Marele Anonim ne derutează prin apucăturile sale egocentrice și prin uzarea față de noi de unele măsuri a căror promptă calificare ar stîrni stupoare teologilor. Marele Anonim, abătîndu-se de la ceea ce pentru noi este suprem principiu de conduită, se apără nu numai de îndreptățita noastră curiozitate, dar și de înalta noastră afirmare pe care o credem sfîntă datorie. Vom vedea în acest studiu că egocentrismul Fondului Anonim depășește cu mult cele arătate. Concedem că nu ne stau la îndemînă spre a judeca o atare situație decît criterii foarte fragile și mai ales foarte omenești. Metafizica nu trebuie condamnată, fiindcă întrebuințează uneori cuvinte tari. De fapt, ea nu procedează ostentativ. Cuvîntul tare e mai mult semnul unei mirări că ea poate fi pusă la așa de grea cumpănă. Dar nici teologii nu au motive serioase de prea mare spaimă, căci aspectele care produc impresia că ne-am găsi la periferia unui fond demonologic permit sub un alt raport o reabilitare. Marele Anonim ia măsuri preventive pentru ca omul și creatura în general să nu se poată afirma decît în anumite limite. Totul se petrece ca și cum creatura ar putea, în lipsa măsurilor preventive, să devină primejdioasă pentru Marele Anonim. Dacă punem întrebarea legitimității măsurilor și interdicțiilor preventive în chestiune, nu vom mai șovăi nici un moment să recunoaștem că ele sunt pe deplin motivate nu numai sub unghiul centralismului anonim, dar și sub acela al echilibrului cosmic. Cu acest chip ajungem, făcînd un ocol, să înzestrăm pe Marele Anonim cu atributele divine, pe care, despoiați de perspectiva necesară, nu ne-am fi putut hotărî să i le acordăm. Dacă dăm cuvîntului o accepție mai elastică decît se obișnuiește, nimic nu ne va mai opri să spunem Marelui Anonim și astfel: Dumnezeu. Aceasta cu atît mai mult cu cît dincolo

de Marele Anonim nu întrezărim, oricît am pune mîna streașină ochilor, o existență și mai centrală.

Marele Anonim este un „tot unitar" de o maximă complexitate substanțială și structurală, o existență pe deplin autarhică, adică suficientă sieși. Avînd întru totul conștiința că propunem un mit metafizic, atribuim Marelui Anonim posibilitatea de a se „reproduce" *ad indefinitum*, în chip identic, aceasta fără de a se istovi și fără de a-și asimila substanțe din afară. Cu aceasta am formulat teza pe care vrem s-o așezăm în fruntea întreprinderii noastre speculative. E aici o proporție fundamentală pe care urmează să o punem la încercare. Ea n-are pretenții de dogmă, în sens obișnuit, și nici de rezultat suprem al unor inducții. Ea reprezintă doar o anticipație care poate să ceară consimțămîntul cititorului numai progresiv și în măsura în care ea va fi în stare să organizeze o viziune metafizică de mare amploare fără de a ajunge în conflict cu rezultatele experienței. Propoziția noastră inițială nu o vrem însoțită nici de acel mod de argumentare aparent stringent, dar ambiguu și plin de goluri, de care s-a abuzat cu atîta naivitate în metafizica ante- dar și postkantiană. Modul de argumentare la care facem aluzie, operînd cu noțiuni de limită și cu două fețe, nu se poate bucura într-un sistem metafizic de o valoare cu adevărat arhitectonică și constructivă cît de prețul unui decor. Iar de un asemenea decor ne putem dispensa fără pagubă. Cu propoziția noastră de temelie nu vrem să alimentăm nici alte nădejdi deșarte. Să nu aștepte nimeni din partea noastră bunăoară un discurs, pe cît de doct pe atît de inconsistent, cu privire la atributele „infinite" și „absolute" ale Marelui Anonim. Nu suntem deloc dispuși să urmăm pilda metafizicilor clasice care, cedînd ispitei, s-au lansat în jocul antinomiilor de neocolit. Cu noțiuni precum cele ale „infinitului" ori „absolutului" care înfloresc cu predilecție în ținuturile incerte ale speculației se poate bate apa în piuă, dar nu se mai poate spera să se clădească o metafizică pentru folosul zilei de astăzi. Ne vom feri de astfel de subtilități scolastice care nu au sfîrșit. De exemplu, vorbind despre „puternicia" Marelui Anonim, vom evita să spunem că este „absolută", ca

și cum nu s-ar putea gîndi alta și mai mare. „Absolută" este această *puternicie* numai în înțelesul unui superlativ real, adică în sensul că ea este cu totul copleșitoare în asemănare cu puterile creaturii. N-am vrea așadar să se dea cuvintelor despre Marele Anonim o semnificație prea țeapănă. Cuvintele reprezintă aici de obicei superlative metaforice sub unghi uman, într-o priveliște ce depășește total proporțiile creaturale. Marelui Anonim îi atribuim așadar, potrivit complexității și plenitudinii sale, putința de a „genera" un număr nelimitat de existențe identice. Acceptînd să luăm în considerare numai natura și posibilitățile firești ale Marelui Anonim, ar trebui să spunem că el nu este un creator de lumi, ci un generator de Dumnezei echivalenți. Marele Anonim ființează sub presiunea unei sarcini imanente lui, al cărei deznodămînt natural ar fi o nesfîrșită teogonie. Aceasta e premisa cea dintîi, pe care vom analiza-o la timpul său și sub unghi epistemologic ca expresie a unui mister potențat, dar care deocamdată e numai punctul de unde lansăm săgeata. Premisa la care aderăm, conștienți de rostul ei în procesul de precipitare a unui sistem cosmologic, rostește hotărîrea noastră de a înțelege „totul" și „plenitudinea" Marelui Anonim ca fiind înzestrate cu supreme posibilități și pe planul „generator". Situația inițială presupusă ar permite formulări figurat-matematice în termeni care aparțin calculului ce și-a ales ca obiect transfinitul, dar, după cum spuneam adineaori, găsim mai înțelept sfatul să prevenim orice dialectică ce ar pasiona doar pe începători într-o asemenea problematică. Să repetăm teza nudă, pentru a face numaidecît un pas mai departe. Marele Anonim, existență de o copleșitoare complexitate și amploare, are prin sine însuși, fără a fi supus nici unei scăderi sau alimentări, putința să genereze *ad indefinitum* existențe de aceeași amploare substanțială și de aceeași complexitate structurală. Marele Anonim reprezintă un sistem autarhic deplin, el ființează ca un tot suficient sieși, dar, datorită plenitudinii sale, el e îndrumat spre generare reproductivă. Posibilitățile reproductive ale Marelui Anonim rămîn însă, grație unor măsuri speciale, o veșnică virtualitate, căci din dezlănțuirea procesului repro-

ductiv ar rezulta fie alte „toturi divine", adică tot atîtea sisteme autarhice care s-ar sustrage pazei și controlului central, fie sisteme egocentrice care ar încerca să se subtituie întîiului și tuturor celorlalte. În amîndouă cazurile s-ar declara, într-un fel sau altul, o gravă teoanarhie. Marele Anonim se găsește astfel, din capul locului, într-un paradoxal impas. Este vorba aici despre un impas de perspectivă, impas anterior oricărei existențe derivate, de a doua mînă. Impasul e prilejuit atît de ceea ce ar putea să aibă loc, cît și de necesitatea evitării unor consecințe egale cu dezastrul existenței. Asemenea rațiuni de impas vor hotărî calea pe care va apuca Marele Anonim. Căci Marele Anonim nu se abandonează unui proces firesc, ci ia un drum poruncit de superioare considerente. Aici, în acest moment, intervine ceea ce s-ar putea numi „voința" Marelui Anonim, voința condusă de sfatul pe care el singur și-l dă. Pentru a preîntîmpina procesul teogonic și urmările anarhice, Marele Anonim își va paraliza înadins posibilitățile reproductive: și anume pe o scară de maximă întindere. Marele Anonim este virtualmente un generator de „toturi divine" egale cu el însuși, dar, pentru a salva centralismul existenței, Marele Anonim nu se va manifesta decît prin acte reproductive cu obiectivul minimalizat; cu obiectivul minimalizat atît sub unghi substanțial, cît și sub unghi structural. Aceste acte reproductive minimalizate sunt așa-zisele acte „creatore" ale divinității care au fost cel mai adesea privite în analogie cu actele „creatoare de opere" ale *omului*. S-a strecurat în concepțiile despre actele creatoare ale divinității un penibil și stîngaci antropomorfism. Desigur că fără de antromorfisme nu se prea poate dura o metafizică, totuși nu încape îndoială că ele trebuie reduse pe cît se poate. Actele creatoare ale Marelui Anonim nu sînt nici acte creatoare din nimic, nici acte aplicate asupra unui material dat. Actele Marelui Anonim se numesc mai mult impropriu „acte *creatoare*", căci ele sunt în esență acte *reproductive*. Dar nici un act reproductiv al Marelui Anonim nu se declară, așa cum ar putea, adică nici un act al său nu e generator răspicat al unui „tot divin". Marele Anonim intervine față de posibilitățile sale reproductive globale cu acte de anulare preventivă de maximă extensiune: numai așa Marele Anonim poate salva centralismul existenței. „Creaturile" *directe* ale Marelui Anonim nu sunt, cu alte cuvinte, rezultatul unei voințe creatoare propriu-zise care ar purcede să realizeze din nimic „substanțe" și „forme"; creaturile directe reprezintă efectul unor acte „reproductive" ale divinității, *rămase nesuspendate de voința sa*. Voința Marelui Anonim, ca efort, nu e îndreptată spre creație, ci are ca obiectiv tocmai prevenirea unei prea mari amplori generatoare. Voința divină nu este decît substratul unor foarte ample operații eliminatorii sau de sistematică *degradare* și *decimare* a „posibilităților". Grija de început a divinității nu este „creația", ci *stăvilirea sau stingerea extremă a unui proces teogonic posibil*. Posibilitatea pozitivă admisă a actului creator al Marelui Anonim plus posibilitățile suspendate ar da împreună un „tot divin". Ceea ce se îngăduie să fie „creat" și ceea ce este „oprit" se întregește complementar: aceste două părți ar face împreună un Dumnezeu, cum în fizică două culori complementare suprapuse dau culoarea albă sau solară. Este cu totul legitimă afirmația că orice posibilitate nediscriminată a Marelui Anonim este complementul minor al unei imense mase de posibilități suprimate; orice creatură directă a Marelui Anonim va fi un infim fragment, îngăduit și liber realizat, al unui Dumnezeu posibil. Am repetat de cîteva ori în ultimele propoziții expresia despre o *creație directă* a Marelui Anonim. Lumea dată (cosmosul) este, după cum vom arăta mai la vale, rezultatul unei creații *directe* cît privește elementele-substrat, dar și a unei creații *indirecte* cît privește substanțele și formele *complexe*. De fapt, Marele Anonim creează lumea direct și indirect, condus exclusiv de voința de a preîntîmpina „filiația". Crearea lumii are, altfel vorbind, aspectul unei soluții de impas. Dar ea e singura soluție, optima soluție. Posibilitatea de reproducere *totală*, la nesfîrșit, zace în însăși „natura" Marelui Anonim, de unde urmează că actul creator *real* este doar ceea ce rămîne neretezat la pasajul critic pe sub ochiul circumspect al divinității. Voința Marelui Anonim nu prezintă analogii cu voința omului, sau cel puțin ea are alt sens: ea

nu este de-a dreptul plăsmuitoare sau constructivă, ci categoric eliminatorie. Dacă reproducerea *totală* este expresia *naturii* divine însăși, atunci voința Marelui Anonim este prin excelență o facultate „denaturantă". Orice act creator al Marelui Anonim trebuie socotit de fapt ca generare sau procreare denaturată pînă la nerecunoaștere, prin radicală mutilare anticipată. „Ipostazele", dacă prin acest termen înțelegem existențele identice sau similare, sunt cele mai firești posibilități ale Marelui Anonim, nu două, nu trei, ci nenumărate. Dar perspectiva ipostazelor reprezintă în același timp marea spaimă a Fondului Anonim. Dumnezeu procedează direct și indirect la crearea lumii de teama Fiului, și iarăși și iarăși de teama Fiului, fără de capăt. Dumnezeu e „teogonic", prin chiar *natura* sa, dar, trebuind să salveze centralismul existenței, el e nevoit să devină antiteogonic. Marele Anonim, plenitudinea generatoare însăși, își impune din înalte rațiuni o arzătoare cruzime față de *posibilitățile* sale: nesfîrșitei filiații teogonice i se substituie acte reproductive în prealabil făcute inofensive prin minimalizare. Existențele identice sau similare: acestea alcătuiesc perspectiva de a doua zi a divinității, căci tot ce ține de Marele Anonim este în el pe deplin realizat. În stare de „posibilitate" se găsește astfel în el numai repetiția, reproducerea; dar *reproducerea* „*întocmai*" ar însemna, prin consecințele ei, o descentralizare, o teo-anarhie, ceea ce îngrijorează pe Marele Anonim în așa măsură, încît el va proceda la tăioase, sistematice și necruțătoare stăviliri. Vom avea prilejul să arătăm cîtă grijă se pune în articularea acestui sistem preventiv, și cît de circumspect Domnul lăuntric al tuturor cercurilor preîntîmpină primejdia de care e pîndit datorită propriei sale naturi.

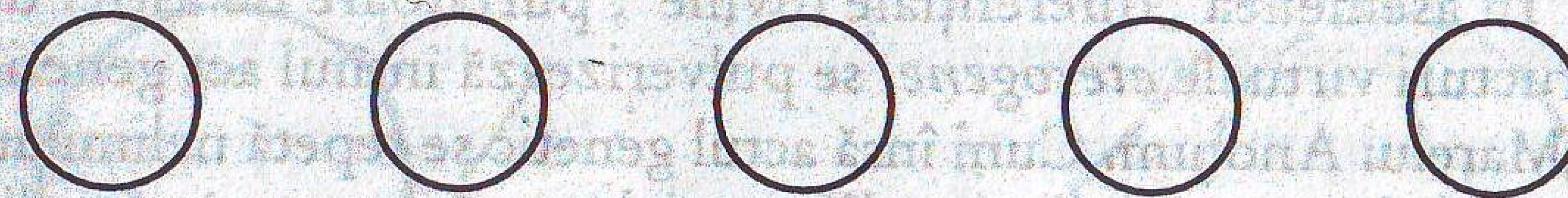
Aducînd în discuție ipostazele, adică existențele identice sau similare, e poate indicat să ne lămurim poziția față de sistemele care admit realitatea ipostazelor. E îndeajuns de cunoscut că neoplatonismul și felurite concepții gnostice admit fie trei, fie o serie întreagă de ipostaze ale unității supreme. Unitatea supremă, cea mai presus de categorii, emite după părerea lui Plotin o copie ușor inferioară ei însăși: rațiunea (*nous, logos*), iar rațiunea emite o altă copie iarăși ușor inferioară ei însăși: sufletul lumii (Demiurg), care ar fi făcătorul lumii potrivit unor idei, la rîndul lor și ele cópii mai depărtate ale rațiunii divine. Lucrurile s-ar petrece potrivit principiului proiectilelor încapsulate și ar avea aspectul unei cascade prin-tr-un canal de similitudini. „Decadența" ar fi inerentă ipostazelor, adică un proces normal, fiindcă în cele din urmă orice emanație ar fi *fatalmente* inferioară sursei. Totuși, coruperea ipostazelor nu e așa de gravă ca să fie fără îndreptare. După concepția neoplatonicienilor, menirea omului ar fi tocmai aceea de a urca din nou panta decadenței cosmice pînă la reunire cu unitatea supremă, izbîndă obținută uneori în așa-zisele stări de extaz. Decadența cosmică este privită ca un proces reversibil, ca și cum totul s-ar petrece, spre mîngîierea creaturii, pe o scară de aproximative similitudini. *Nous*, Rațiunea, ar fi o copie a unității divine, o copie nu tocmai desăvîrșită, dar oricum o copie recognoscibilă, iar Sufletul lumii ar fi o copie a Rațiunii, iarăși o copie nu tocmai perfectă, dar oricum o copie. Întregul inițial se regăsește mai puțin închegat în întregul Rațiunii, iar întregul Rațiunii se găsește mai puțin închegat în întregul Sufletului lumii. *Asemănarea* dintre model și copia emisă este copleșitor precumpănitoare față de coruperea neesențială ce o îndură fatalmente copia, iar în unele cazuri copia își poate chiar restaura desăvîrșirea asemănării cu modelul. Din parte-ne, concepem altfel procesul cosmogonic de bază. Orice act creator (numai impropriu numit astfel) al Marelui Anonim este, precum am afirmat, sub specia posibilității, un act de procreare globală a sa, dar, sub specia realizării, orice asemenea act este, din înalte rațiuni centraliste, înadins *sugrumat* la maximum. Disanalogia dintre Marele Anonim și orice rezultat direct sau indirect al actelor creatoare este *copleșitoare* și *iremediabilă* față de similitudinea ce rămîne în umbră și în orice caz neglijabilă. De aceea, se pare că rostul omului este cu totul altul decît de a căuta să se facă asemenea aceluia care în prealabil s-a îngrijit să-l mutileze și care, prin toate măsurile preventive luate, tinde tocmai la conservarea disanalogiei. Marele Anonim este existența pîndită de o singură primejdie, de primejdia propriei sale naturi generatoare de identități, dar Marele Anonim e totodată și singura

existență care salvează totul prin neîndurata sa voință, dirijată de negațiile unei previziuni hegemonice. „Lumea“ nu e rezultatul unui firesc proces emanativ, ci suma rezultatelor directe și indirecte ale unor acte generatoare *înadins* zădărnicite sau denaturate pînă la *nerecunoaștere.* Obiectivul actului generator al Marelui Anonim are amploarea complexă a totului divin, dar acest obiectiv este totdeauna voit restrîns la un segment absolut simplu sub unghi structural și minimalizat la extrem sub unghi substanțial. Un astfel de rezultat poate fi numit o *„diferențială divină“.* Actele genetice ale Marelui Anonim au deci loc în termeni tocmai opuși celor posibili. Vom vedea încetul cu încetul rostul acestei geneze în răspăr. Să însemnăm deocamdată că singurele rezultate ale genezei sunt diferențialele divine, și că orice făptură mai complexă nu este decît rezultatul unor geneze indirecte, avînd ca bază tocmai diferențialele divine. Posibilitățile generatoare ale Marelui Anonim, liber și necontrolat dezlănțuite, ar da o serie nesfîrșită de existențe similare divine, imenși munți de aceeași altitudine între care s-ar căsca văile, marcînd ritmul generator. O asemenea geneză ar sfîrși prin lupta munților pentru uzurparea centrului. Din această pricină și din alte cîteva, Marele Anonim se hotărăște pentru o geneză *à rebours* prin „diferențiale“.

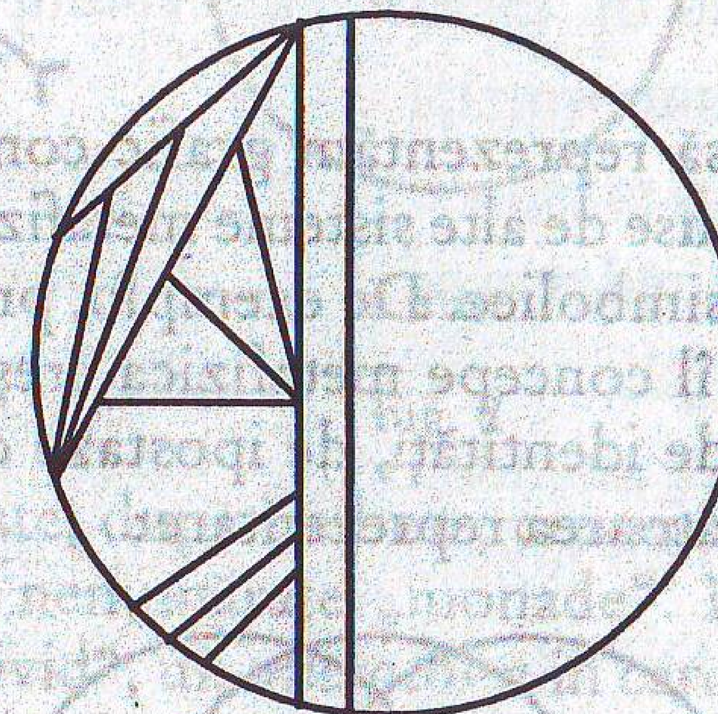
Poate că nu e tocmai inoportun să indicăm prin cîteva imagini simbolice aceste gînduri cosmologice. „Totul divin“ să-l ilustrăm printr-o sferă sau un cerc. Imaginea simbolică reprezintă nu numai complexitatea extremă, structurală și substanțială, a Marelui Anonim, ci și autarhia sa deplină:

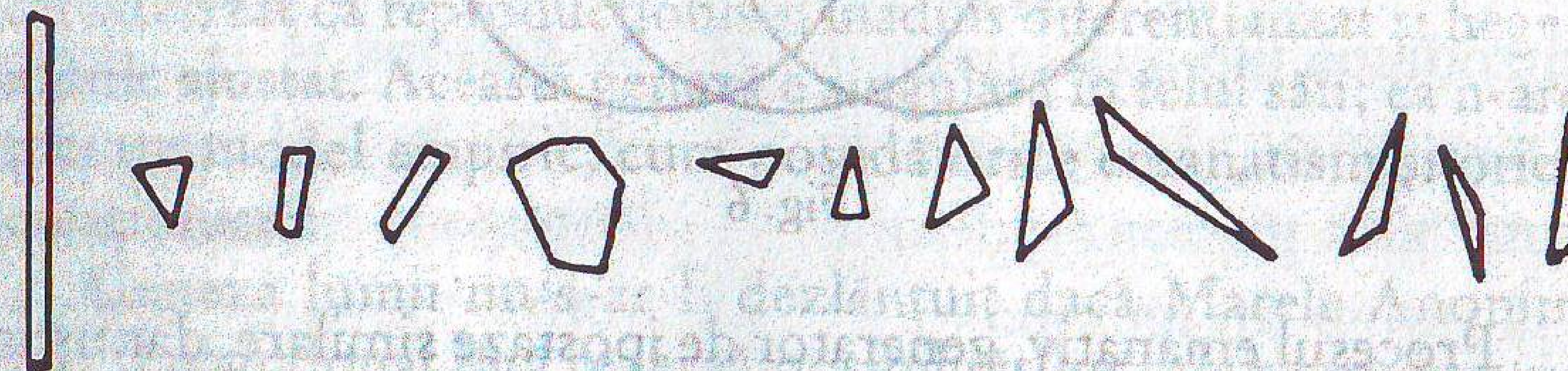

Fig. 1

În cazul acesta toate posibilitățile unui singur act reproductiv al Marelui Anonim le reprezentăm grafic prin aceeași sferă sau cerc. Iar rezultatul procesului *teogonic* „posibil“ e ilustrat printr-o serie nelimitată de sfere sau cercuri cu totul asemenea:

Fig. 2

În realitate însă, acest proces teogonic nu se declanșează. Procesele care au loc își reduc obiectivul la „diferențialele divine“. Oricare din aceste diferențiale divine este un minim substanțial, purtător al unei structuri egale cu un segment absolut simplu al structurii divine. Diferențiala divină fiind însă un minim substanțial, ea nu poate decît să fie purtătoarea unei structuri *virtuale.* Sub unghi substanțial, diferențialele divine permit să fie imaginate simbolic ca o serie de puncte: . . . . . .
Sub unghiul structurilor lor virtuale, diferențialele divine îngăduie să fie imaginate simbolic ca fragmente infinitezimale eterogene, dar absolut simple, ale sferei sau ale cercului divin:

Fig. 3: Sferă sau cerc divin

Fig. 4: Structuri virtuale ale diferențialelor divine

În asemenea „diferențiale divine", purtătoare de astfel de structuri virtuale *eterogene*, se pulverizează întîiul act genetic al Marelui Anonim. Cum însă actul genetic se repetă nelimitat, vom obține pentru fiecare diferențială o serie omogenă nelimitată:

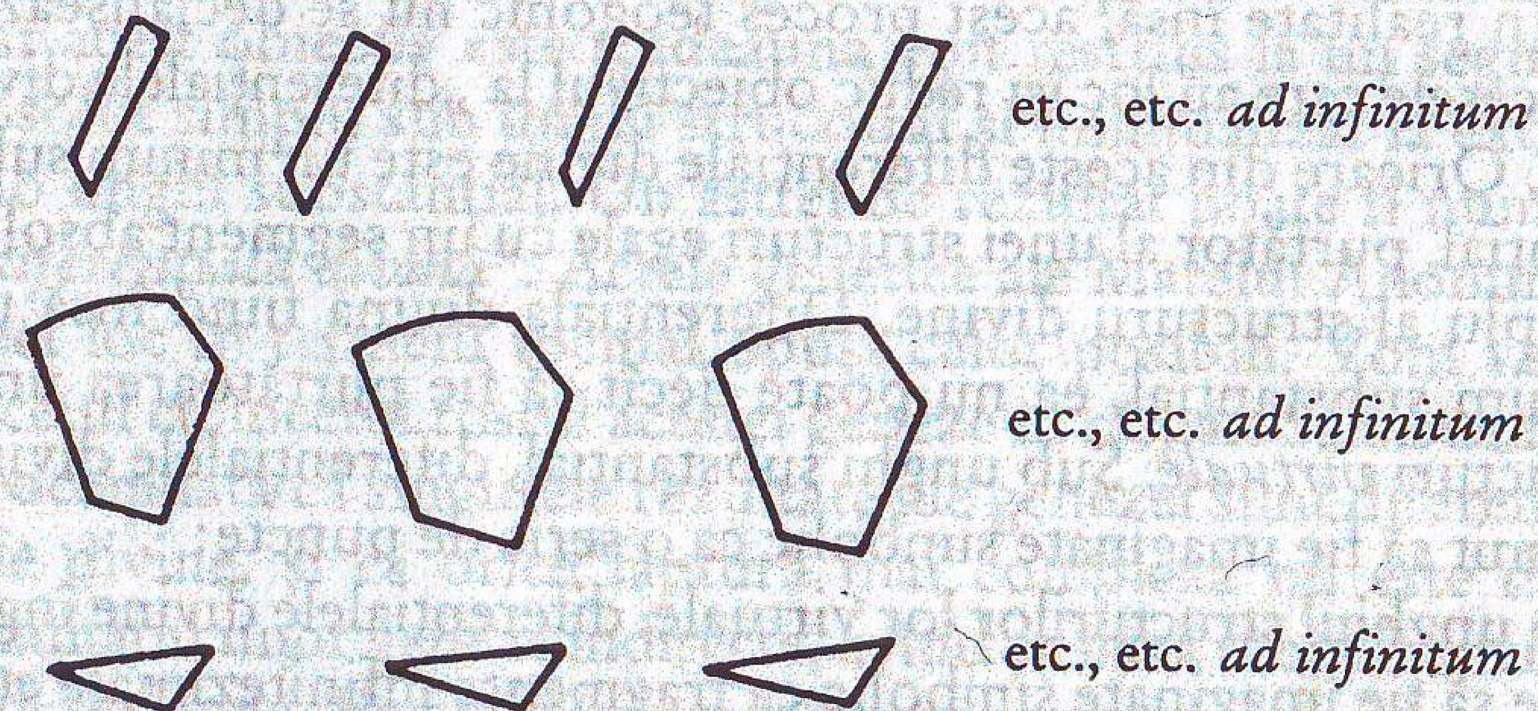

Fig. 5

etc., etc., etc.

Dacă am ține să reprezentăm grafic concepțiile teo- sau cosmogonice propuse de alte sisteme metafizice, am obține cu totul alte imagini simbolice. De exemplu, procesul generator intratrinitar, cum îl concepe metafizica creștină, permite, ca proces generator de identități, de ipostaze care rămîn totuși de o „ființă", următoarea reprezentare:

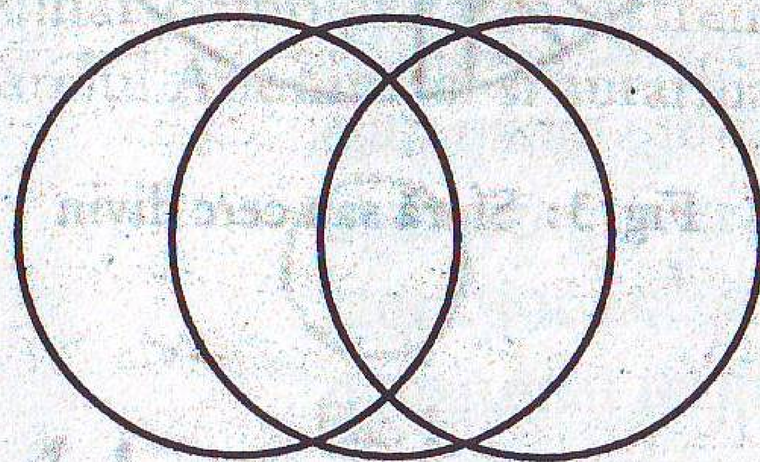

Fig. 6

Procesul emanativ, generator de ipostaze similare, dar ușor degradate, așa cum îl concepe neoplatonismul, este reprezentabil în chipul următor:

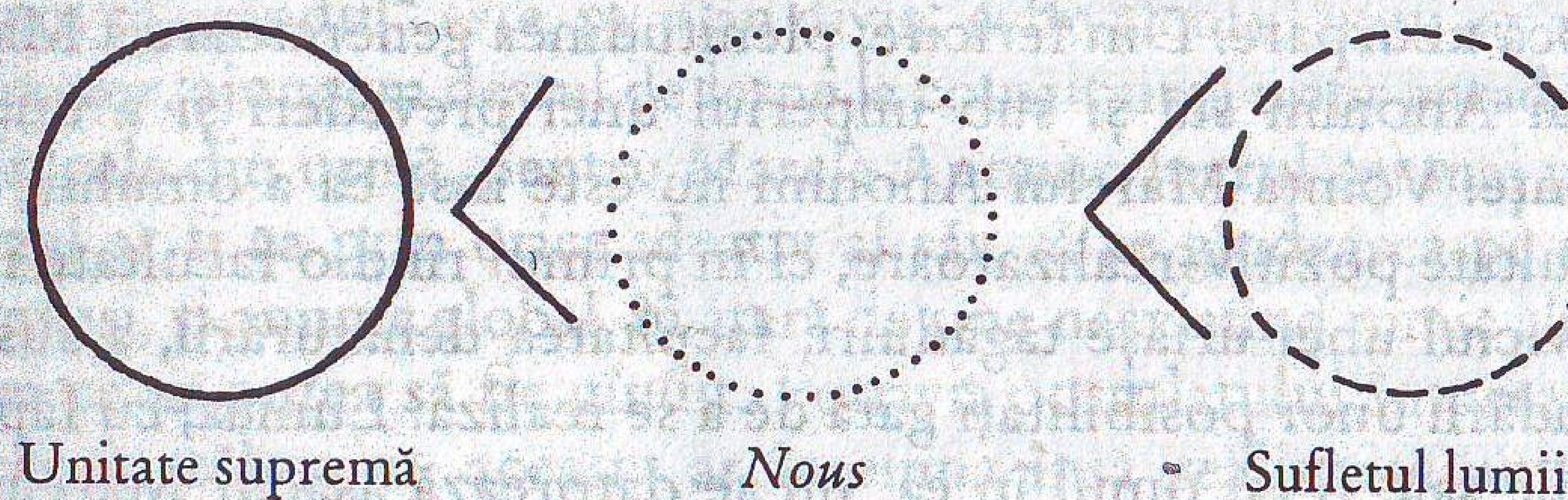

Fig. 7

Procesul creator „efulgurant", datorită căruia iau ființă în sistemul lui Leibniz „monadele", solicită următoarea ilustrare grafică:

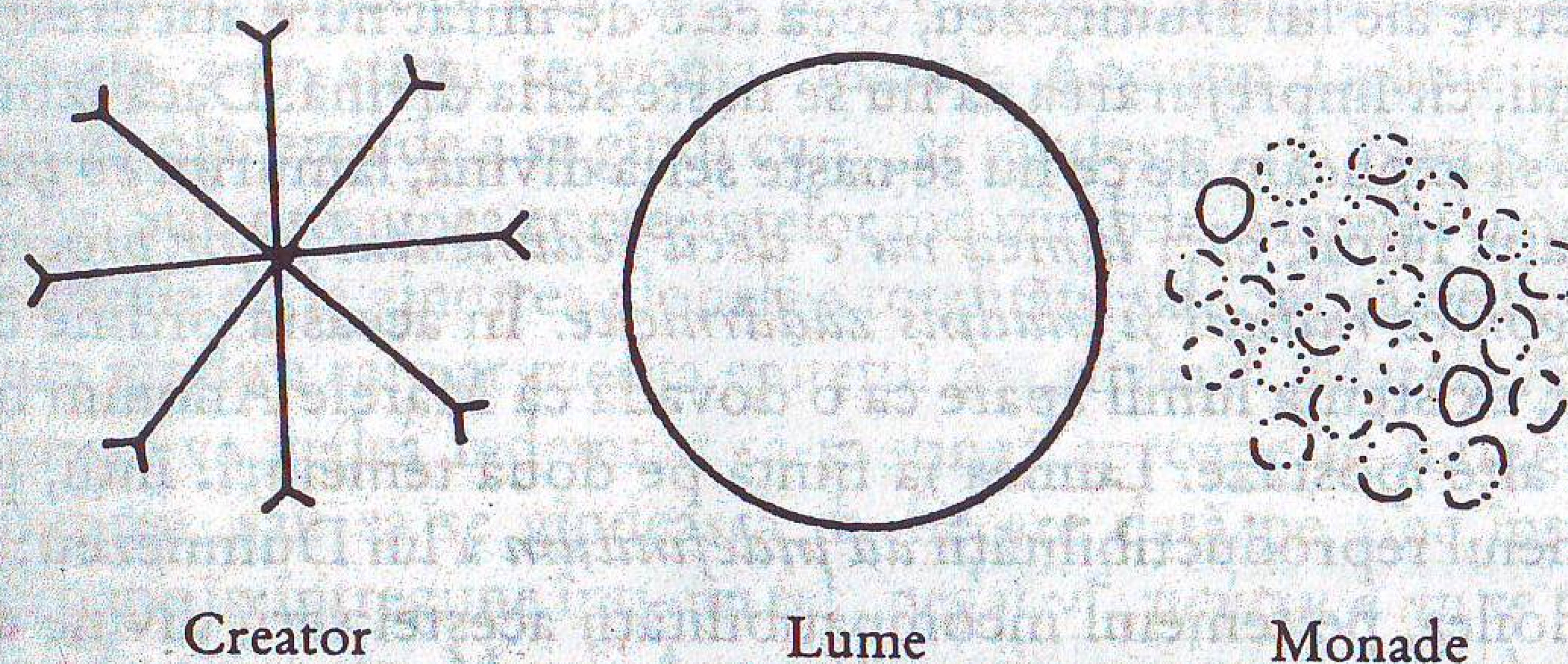

Fig. 8

Dumnezeu este, după Leibniz, creatorul „lumii". Lumea se compune din nenumărate „monade". Fieștecare monadă este însă un „individ", un *microcosm* în care se oglindește, mai mult sau mai puțin clar, lumea în întregul ei. După părerea lui Leibniz, nu există două monade absolut la fel.

Față de orice sistem emanatist, sistemul nostru poate fi caracterizat ca reproducționism înadins diferențializat și hegemonic ajustat. Această geneză e singulară în felul său; ea n-are nici un model empiric, cum posedă orice emanatism și orice creaționism.

Geneza lumii nu s-ar fi dezlănțuit dacă Marele Anonim s-ar fi abandonat fără rezervă posibilităților sale reproductive firești. În acest caz, ar fi avut loc o geneză de sisteme scăpate de controlul unui centru și comandate de tendința spre reci-

procă uzurpare. Din fericire, plenitudinea generatoare a Marelui Anonim stă și sub imperiul unei prevederi și a unei voințe. Voința Marelui Anonim nu este însă ca a omului, o facultate pozitiv-realizatoare, ci în primul rînd o facultate în serviciul unei uriașe tăgăduiri, facultatea denaturării, a suspendării unor posibilități gata de a se realiza. Lumea, cu fápturile sale și cu omul în ea, nu se datorează așadar Marelui Anonim în înțeles de *natura naturans*; ea se datorează posibilităților reproductive ale Marelui Anonim, denaturate la maximum pe temeiul previziunilor hegemonice. Efortul volițional al Marelui Anonim are ca obiectiv *ceea ce nu trebuie să se facă, iar nu ceea ce se face.* Date fiind posibilitățile reproductive ale lui Dumnezeu, ceea ce e de mirat nu e atît creația lumii, cît împrejurarea că nu se naște seria divină. Dacă izbutim să explicăm de ce nu se naște seria divină, lămurim *eo ipso* creația lumii, căci *lumea nu e decît sedimentul unor procese teogonice radical și înadins zădărnicite.* În această ordine de idei, existența lumii apare ca o dovadă că Marele Anonim nu are alte ipostaze. Lumea ia ființă pe două temeiuri: întîi, pe temeiul reproductibilității *ad indefinitum* a lui Dumnezeu; și al doilea, pe temeiul incompatibilității acestei serii divine cu hegemonia lui Dumnezeu. Marele Anonim se găsește în frondă față de posibilitățile sale, pe care izbutește în cele din urmă să le dea peste cap măcinîndu-le.

S-a afirmat uneori că geneza lumii ar fi într-un fel egală cu însăși gîndirea lui Dumnezeu. Formula, pusă în circulație încă din străvechi timpuri, în această privință este aceea a unei presupuse identități între actul ideativ și actul realizator. O idee gîndită de Dumnezeu ar fi *eo ipso* și înfăptuire, actualizare, transpunere existențială. Avem de-a face aici desigur cu un simplu postulat teoretic care s-a bucurat de aprobarea, tacită sau manifestă, a multor metafizicieni. Pentru noi, postulatul e mai mult un pretext care ne permite cîteva variații nu tocmai lipsite de interes. Considerațiile ce le intercalăm nu trebuie repudiate din capul locului pentru motivul că s-ar întemeia pe o premisă doar postulată și cîtuși de puțin demonstrată. Considerațiile au un caracter jucăuș și condiționat. Dacă admitem că „gîndul" este, pe plan divin, echivalentul unui *act realizator*, ajungem destul de lesne la constituirea unor paradoxe. În cele din urmă, pentru Marele Anonim lucrul cel mai normal ar fi ca prin orice ideativ al său să se gîndească pe sine însuși, și anume global, în afară de sine neexistînd nimic altceva ce ar putea să fie gîndit. Potrivit postulatului în preajma căruia zăbovim, aceasta ar însemna însă realizarea unui al doilea Dumnezeu, a unui al treilea și așa mai departe. Dacă procesul generării divine s-ar îndeplini pe temeiul echivalenței dintre gîndire și actul înfăptuitor, atunci, evident, Marele Anonim s-ar surprinde singur într-o situație dificilă și plină de riscuri. Firesc ar fi ca, prin fiecare act de gîndire, Marele Anonim să se gîndească de fapt pe sine însuși, dar, deoarece cu aceasta s-ar stîrni teogonia, Marele Anonim trebuie să-și refuze plăcerea de a se gîndi cum „se gîndește" un Narcis filozofic. Sub presiunea consecințelor indezirabile, Marele Anonim se abține de la gîndirea globală a totalității sale, adică de la singura gîndire care ar merita epitetul de „divină". Marele Anonim se va vedea îndemnat să-și stingă aproape în întregime gîndirea, sau să se gîndească de fiecare dată pe sine însuși, aproape în întregime într-un fel „negativ", *pentru a nu se realiza.* În orice caz, Marele Anonim nu-și permite să se gîndească „pozitiv" decît în „diferențiale", adică în segmente minimalizate. Gîndirea Marelui Anonim, dacă se face abstracție de diferențiala sau de diferențialele asupra cărora ca se îndreaptă de fiecare dată cu toată intensitatea, este intenționat stinsă, sau cu semn negativ față de obiect. Marele Anonim gîndește de fapt limitat la maximum, dar absolut adecvat, cîtă vreme omul gîndește mult mai totalitar[1], dar neadecvat (cenzurat). Obiectul gîndirii divine ar trebui să aibă un volum maxim, dar această gîndire ce comportă incalculabile riscuri se înăbușă, restrîngîndu-și din motive tactice obiectivul la fracțiuni disparente.

Ar fi greu să hotărîm care este în esență tehnica genezei și dacă reproducționismul asupra căruia clădim ca pe o premisă

[1] În sensul de totalizator. Cf. și *infra* (*n.ed.*).

are loc pe plan pur existențial și structural, adică *ontologic*, sau dacă procesul are loc pe plan *gnoseologic*, întemeindu-se pe echivalența dintre gîndire și realizare. Teza cu privire la o „gîndire" echivalentă cu „realizarea" nefiind decît o circumscriere a gîndirii magice, totul ne face să înclinăm mai curînd spre întîia soluție. Oricum ar fi, dacă Marele Anonim ar urma principiul minimului efort, ar lua ființă seria divină a existențelor absolut similare. Efortul depus de Marele Anonim în geneza lumii nu este un efort de creație, ci un efort de înfrînare a „mai multului" *posibil*. Se va recunoaște că nicăieri în cîmpul experienței nu ne este dat exemplul unui asemenea proces genetic. Geneza lumii posedă aspecte singulare fără asemănare. Elaborînd o atare explicație, ne-am îndepărtat fără întoarcere de orice metaforism de proveniență retinală și descindem lîngă un metaforism mai distilat, cerut chiar de unicitatea problemei cosmologice.

LIMITAREA MAXIMĂ A POSIBILITĂȚILOR DIVINE

Expunerile cuprinse în aceste prime capitole au caracterul unor anticipații teoretice. Enunțîndu-le, nu am ținut seama de experiență decît în măsura în care aceasta ar putea să le infirme. Formulînd anticipațiile, înțelegem așadar să ne folosim de privilegiul uzual acordat metafizicii în general, dar nu și de alte licențe.

Deosebim în procesul genezei cosmice trei faze:

I. Faza precosmică, egală cu limitarea maximă a posibilităților generatoare ale Marelui Anonim.

II. Faza genezei directe, sau emisia diferențialelor divine, eterogene și omogene.

III. Faza genezei indirecte, sau integrarea cosmică a diferențialelor divine.

Deocamdată vom căuta să îmbrățișăm încă tot numai umbre de-ale începutului. Ne găsim încă în faza precosmică, cu toate că am rostit și unele gînduri cu privire la geneza directă a diferențialelor divine. Se cuvine însă să mai adăugăm că, pentru a se ajunge la emisia diferențialelor divine, se impun Marelui Anonim și alte prealabile limitări ale posibilităților generatoare decît cele asupra cărora am stăruit în capitolul precedent.

O cosmologie de natură metafizică nu trebuie neapărat să ajungă în conflict cu o cosmologie de natură științifică, căci, în ciuda tuturor aparențelor contrare, obiectul lor nu este același. Începuturile sau substraturile despre care se simte datoare să vorbească o cosmologie metafizică sunt mult anterioare începuturilor și mult mai adînci și mai ascunse decît substraturile în preajma cărora își durează ipotezele o cosmologie de natură științifică. Și s-a hotărît că nu este cu putință o divergență de opinii unde nu se vorbește despre aceleași lucruri.

Teza inițială pe care înclinăm s-o punem în fruntea sistemului de cosmologie metafizică e susceptibilă de o dublă formulare. Variantele sunt alternante.

Întîia variantă: Marele Anonim este o existență unitară, de o complexitate și plenitudine substanțială și structurală singulare, care îi asigură deplina autarhie. El are posibilitatea, substanțială și structurală, de a se reproduce în chip nelimitat, adică de a emite alte existențe perfect similare sieși. Pentru a-și asigura poziția centrală hegemonică precum și echilibrul existenței, Marele Anonim își reglementează înadins și în chip preventiv reproductibilitatea.

A doua variantă: admițînd că gîndirea divină este de natură magică, adică identică cu actul realizator, și presupunînd că Marelui Anonim trebuie să-i atribuim o gîndire totalitară, atunci „totul divin" e pus în fața unei serii de existențe identice. Gîndindu-se permanent pe sine, Dumnezeu ar fi sursă nesecată de alți Dumnezei. În chip preventiv, Marele Anonim își va stinge însă orice act de gîndire în așa fel ca să nu aibă loc acest proces care ar degenera în descentralizarea anarhică a existenței.

Astfel, fie că are loc o generare pe temeiul posibilităților reproductive substanțiale și structurale ale Marelui Anonim, fie că are loc o creație pe temei de gîndire divină, ceea ce ar trebui să se declare numaidecît nu este o „cosmogonie", ci o „teogonie" fără capăt. Dacă Marele Anonim s-ar lăsa orbește în grija latențelor sale ce tind a se împlini, ar rezulta un număr indeterminat de sisteme acosmice divine, identice sau similare, bîntuite de duhul răzmeriței.

Să clădim mai departe. Inițial atribuim așadar Marelui Anonim putința de a se reproduce pe sine însuși integral, printr-un *singur „act indivizibil"*. Față de această întîie și cea mai firească posibilitate a sa, care o dată izbîndită ar echivala cu crearea unor condiții de uzurpare, Marele Anonim ia măsuri de zădărnicire. Rezultă oare de aici că Marele Anonim trebuie numaidecît să recurgă la o tehnică genetică în termeni *tocmai opuși* celor posibili, adică la geneza „diferențialelor divine"? Nu cu necesitate. Evitînd preventiv și în chip cu totul legitimat generarea sistemelor de o complexitate egală cu a sa, nu urmează că Marele Anonim trebuie să genereze cu orice preț purtători infinitezimali de structuri absolute simple, căci El are în fața sa și soluția de a genera făpturi de o masivitate substanțială și de o complexitate structurală mai reduse, ce-i drept, decît cele ale ființei sale, dar totuși masive și complexe. Iar generarea acestora s-ar putea face prin tot atîtea acte singulare, monofazice, cîte asemenea făpturi există în lumea știută și neștiută. O asemenea cale rămîne desigur deschisă Marelui Anonim, după ce el, din înalte rațiuni, își refuză emisia identităților sau a ipostazelor similare. Ce se întîmplă însă cu aceste posibilități secunde ale Marelui Anonim de a genera prin tot atîtea acte singulare, indivizibile, monofazice, o puzderie de făpturi și ființe de o masivitate și complexitate de felurită amploare, dar în nici un caz infinitezimale și simple? Dacă Fondul Anonim e reprezentat simbolic printr-o sferă sau un cerc, atunci făpturile sau ființele de o oarecare masivitate și complexitate la care ne referim permit o ilustrare grafică prin fel și fel de figuri care nu mai reprezintă structuri absolut simple:

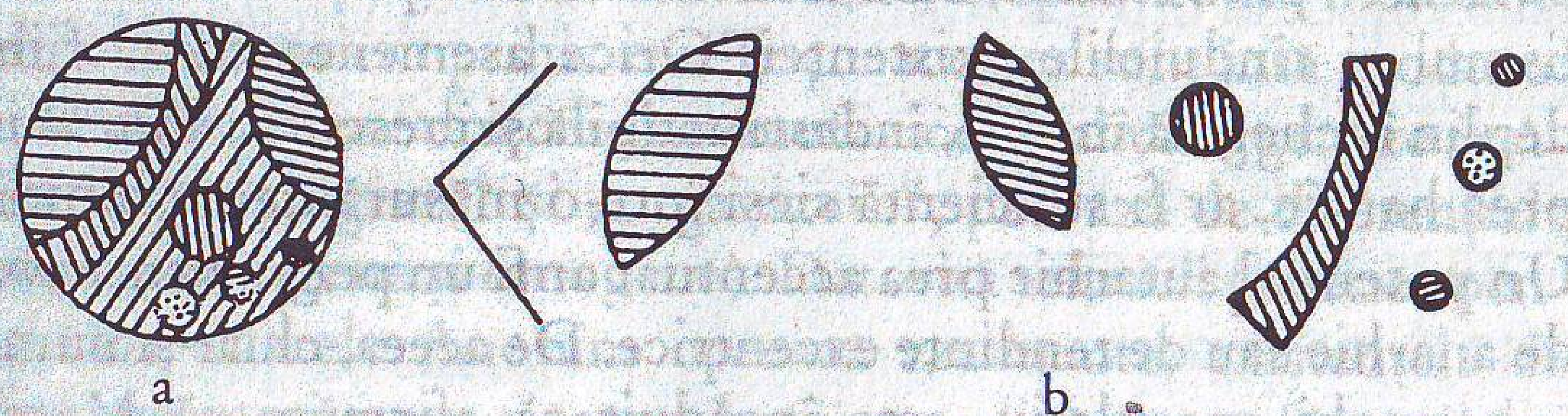

Fig. 9:
a — Marele Anonim cu fragmentele sale complexe reproductibile prin acte monofazice
b — făpturi sau ființe, substanțial și structural complexe, teoretic posibile ca rezultate ale unor acte generatoare monofazice

Figurile de mai înainte pun într-un relief simbolic situația. Marele Anonim, după ce și-a anulat în chip preventiv perspectiva identităților, are posibilitatea secundă de a genera existențe masive și complexe precum Eonii, Ideile, Tipurile, Formele — și anume toate acestea prin tot atîtea acte monofazice corespunzătoare. Se va hotărî Marele Anonim să ia drumul unor astfel de procese? Mulți gînditori antici și moderni au fost de părere că aceasta este chiar singura posibilitate a Creatorului. Din partea noastră nu-i putem întări. Împotriva acestei păreri vom aduce deocamdată argumente speculative, dar mai apoi și unele foarte concludente dovezi de natură empirică. Marele Anonim are desigur în fața sa posibilități care variază enorm între acelea de maximă și de minimă amploare, dar el nu se decide nici pentru posibilitățile secunde ale sale, despre care tocmai vorbirăm, ci și le va anula din motive tot preventive. Privind lucrurile pur speculativ, suntem siliți a crede că orice făptură sau ființă de oarecare masivitate și complexitate, fiind realizată *direct* printr-un act indivizibil al Marelui Anonim, s-ar constitui în aspecte ce ar face-o de temut. O asemenea făptură sau ființă ar trebui să fie o existență absolut închegată în sine însăși, indestructibilă, singulară, de proporții superlative sau chiar cosmice. Dar cel puțin unele din aceste aspecte, cum ar fi de pildă complexitatea indivizibilă, indestructibilitatea și proporțiile major-cosmice, ar conferi unor asemenea făpturi sau ființe un „potențial

autarhic" prea ridicat, care n-ar mai fi compatibil cu centralismul și rînduielile existenței. Orice asemenea ființă fiind deplin închegată în sine, indestructibilă și crescută ca un aluat prea harnic, ar fi suficientă sieși într-o măsură de nestăpînit. Un potențial autarhic prea accentuat ar fi un permanent izvor de anarhie sau de tendințe excentrice. De aceea, chiar și numai sub unghi speculativ, este îngăduit să afirmăm că Marele Anonim, urnit spre anulări preventive, își va înfrînge și această putință. Orice făptură sau ființă de oarecare masivitate și complexitate, fiind realizată direct și printr-un act monofazic, s-ar găsi în posesia privilegiată a unui potențial autarhic intolerabil în economia bine cumpănită a existenței. De aceea, orice asemenea posibilitate va fi din capul locului evitată. În acest chip, Marelui Anonim nu-i va rămîne decît cea mai limitată dintre posibilități, aceea de a-și pulveriza obiectivul actului generator în diferențiale divine, adică de a emite purtători infinitezimali de structuri virtuale absolut simple. Și de a admite constituirea de ființe sau făpturi mai „complexe" numai *indirect*, prin *integrare* de „diferențiale". De unde urmează că Eonii, existențele superioare pe care le-au imaginat sistemele gnostice, nu se realizează, deși sunt posibile. Ideile, ca „toturi", desăvîrșite și indivizibile, așa cum le-a închipuit metafizica lui Platon, nu iau ființă, deși sunt posibile. Formele sau entelehiile, ca substrat al organismelor, așa cum le-a propus filozofia lui Aristotel, nu se declară, deși sunt posibile. Marele Anonim nu-și permite luxul generării unor existențe care, datorită potențialului lor autarhic demăsurat, ar altera rînduielile peste care el domină. Lumea empirică, zona observațiilor noastre, e totuși vizibil populată numai de existențe de oarecare masivitate și complexitate! Enumerarea lor nu cere nici un efort: iată fenomenele mai amorfe ce le atribuim materiei neorganizate, sau fenomenele accentuat impregnate de formă ce le atribuim materiei organizate — cristalele, organismele, existențele psihospirituale, conștiințele, culturile. Dar nu e vorba numai de aceste existențe ușor accesibile simțurilor. Știința și filozofia ne întrețin despre o seamă de existențe complexe, printre care unele sunt transempirice, iar altele indirect sesizabile: adică despre cuante ale energiei, despre atomi, molecule, celule, inconștient psihic etc. Toate acestea sunt însă produsul nu al unei geneze directe și monofazice, ci al unei geneze *indirecte*, de „integrare" și „organizare", pe bază de diferențiale divine (eterogene și omogene). Datorită tehnicii genetice pentru care Marele Anonim optează realmente, existențele de oarecare masivitate și complexitate, adică toate făpturile și toate ființele empirice, nu vor avea niciodată o închegare lăuntrică indivizibilă, nici mărime superlativă, ele nu vor fi nici indestructibile și nici singulare sub raport numeric. În privința aceasta, ființele empirice fără deosebire stau mărturie: unitatea intrinsecă a fiecăreia e deficientă; de asemenea, în perspectivă cosmică ele sunt minore, apoi pieritoare, iar sub raport numeric ele sunt plurale în cadrul aceluiași gen de existențe. Potențialul autarhic al oricărei făpturi sau ființe empirice este tocmai just diminuat și domesticit, pentru a nu mai sări din ordinea existenței și a nu mai manifesta veleități excentrice. Potențialul autarhic just înfrînat se datorează împrejurării că aceste ființe sau existențe de oarecare masivitate și complexitate sunt clădite pe temei de diferențiale, iar nu ca „întreguri indivizibile", prin generări *directe*. Între toate lucrurile, numai diferențialele divine au darul indestructibilității, deoarece ele singure sunt rezultate ale unei geneze directe. Dar diferențialele divine *pot* să fie indestructibile, fiindcă în ciuda indestructibilității ele sunt de proporții minimalizate sub unghi substanțial și absolut simple sub unghi structural. Potențialul lor autarhic e atît de redus și de cumpănit, încît se îmbucă la perfecție cu toate intențiile divine.

Lumea empirică și zonele teoretice ale științei ne pun așadar în fața unor existențe de diversă masivitate și complexitate. Oricare din aceste existențe complexe ar fi putut să fie și altfel decît este. Marele Anonim a avut de pildă posibilitatea de a da ființă „energiei fizice". Ce moduri genetice a avut la dispoziție pentru aceasta? Energia fizică este o existență complexă; în firea ei intră ca element constitutiv, între altele, și spațiul. Marele Anonim ar fi putut fără îndoială să genereze energia fizică direct și ca un *continuum* de proporții cosmice.

Totuși, energia fizică a fost generată *indirect*, sub modul unei infinite discontinuități, sub formă de „cuante", fiecare cuantă prin *integrare* de „diferențiale" (printre altele, de diferențiale „spațiale"). Cînd Marele Anonim a avut apoi posibilitatea să genereze existența complexă a materiei neorganice, el ar fi putut s-o facă de-a dreptul printr-un act monofazic sub forma compactă a unui singur atom, indivizibil și indestructibil, de dimensiuni cosmice. Totuși, Marele Anonim a preferat să genereze materia anorganică numai indirect prin integrare de diferențiale divine, proces care a avut drept rezultat o puzderie de atomi, minori, destructibili și variați. Cînd Marele Anonim a avut posibilitatea să genereze viața organică, el ar fi putut să producă de-a dreptul, printr-un singur act, un *singur* „individ viu" de proporții *cosmice*, indestructibil, de o desăvîrșită închegare lăuntrică. Totuși, Marele Anonim a preferat să dea ființă vieții numai *indirect*, prin „integrare" și „organizare" de diferențiale, în nenumărați indivizi de diferite specii, de o înfățișare minusculă și perisabili atît ca indivizi cît și ca specii.[1] Nu prea vedem cum am mai putea să credem că în toate acestea n-ar palpita un sens.

La o mai minuțioasă observare, orice existență concretă de natură empirică se învederează ca purtătoare a unor note de discontinuitate. Privind ansamblul existențelor empirice, nu e greu să distingem mai multe feluri de discontinuități:

A. Remarcăm mai întîi la existențele concrete o discontinuitate cît privește gradul lor de complexitate structurală.

[1] Mai mulți gînditori din timpul romantismului afirmau că planetele și chiar aștrii ar fi ființe vii, sau că întregul cosmos s-ar fi constituit ca un unic organism. Un gînditor și cercetător de talia și onestitatea lui Fechner susținea încă existența unui real suflet planetar al pămîntului. Potrivit concepției noastre despre limitarea maximă a posibilităților divine și despre domesticirea potențialelor autarhice cu putință, ne împotrivim unor asemenea teorii. De altfel, împrejurarea că în lumea dată există ființe vii de proporții infime în comparație cu tot ce e planetar, astral și cosmic constituie în perspectiva deschisă de noi un indiciu suficient că lumea nu e un organism și că nu există nici suflete planetare. Nu pentru că acestea n-ar fi cu putință, ci fiindcă Marele Anonim, printr-o măsură voluntară, a prohibit geneza lor ca să prevină orice potențial autarhic care ar putea să sară din țîțînile existenței.

Lăsînd pentru moment orice teorie la o parte și ținînd sub ochi concretele accesibile simțurilor, constatăm sub raportul complexității o foarte înspicată diversificare. În cosmos se întind spații relativ goale alături de spații relativ pline de materie; alături de materia anorganică palpită ființe vii, alături de ființe vii inconștiente se afirmă ființe vii conștiente ș.a.m.d. Suind scara complexităților, n-am reținut aici decît etapele fundamentale printre care întrezărim firește nenumărate alte subetape secundare. E aici o discontinuitate sub unghiul complexității structurale și pe care am putea-o numi „discontinuitate comparativă".

B. Aceleași existențe empirice manifestă apoi o a doua discontinuitate, de astă dată intrinsecă fiecăreia. Sunt existențe empirice alcătuite din unități circumscrise mai mult sau mai puțin delimitate care se juxtapun într-un raport de interdependență. Astfel „societatea" e compusă din „indivizi", astfel un „organism biologic" e compus din „celule", astfel „cristalele" sunt alcătuite din „molecule". Existențele empirice apar deci ciuruite de o „discontinuitate intrinsecă".

C. O a treia discontinuitate mai constatăm pe urmă, cel puțin la unele existențe empirice, și anume la acelea care iau înfățișarea unor „individuații" pe deplin caracterizate. Acestea apar sub raport numeric ca o pluralitate de „indivizi" în cadrul aceluiași „tip". Omul nu s-a realizat ca un singur exemplar în lume, ci ca o repetiție plurală de indivizi. Cutare cristal nu există la singular, ci ca o pluralitate de indivizi aparținînd aceluiași tip cristalografic. Pluralismul indivizilor în cadrul aceluiași gen s-ar putea numi „discontinuitate de repetiție".

Discontinuitatea comparativă, intrinsecă și de repetiție sunt trei moduri deosebite. Ele aparțin deopotrivă domeniului observației empirice. Nu prea vedem cum am explica această triplă discontinuitate fără de a face apel și la ideea unei discontinuități de natură cu totul secretă a existențelor empirice. Diferențialele divine pe care le punem la temeiul oricărei existențe complexe nu reprezintă în fond decît *ultimul* substrat *postulat* al celor trei moduri de discontinuitate empirică. Cînd vrem așadar să explicăm cele trei feluri ale discontinu-

ității empirice, suntem nevoiți să recurgem în ultimă instanță tot la o discontinuitate, adică la acea discontinuitate fundamentală a diferențialelor divine care permit diferite integrări și organizări. Inversînd acum perspectiva și privind lucrurile de sus în jos sub unghiul metafizic expus, aspectele în chestiune apar la rîndul lor ca indicii vizibile ale unui „potențial autarhic" *diminuat* sau *domesticit*, propriu tuturor existențelor complexe. Cu alte cuvinte, cele trei discontinuități empirice (comparativă, intrinsecă și de repetiție) nu sunt numai fapte de constatat ca atare, ci fapte pline de *semnificație*, ele se legitimează ca singurele aspecte în adevăr compatibile cu o rînduială existențială de natură centralistă. Discontinuitatea intrinsecă sau de componență, proprie oricărei existențe empirice individualizate, discontinuitatea de repetiție, care desparte o existență empirică de una asemănătoare de același gen, și discontinuitatea comparativă, care delimitează o asemenea existență empirică pe scara complexității în general, sunt fapte care ar rămîne cu totul inexplicabile dacă am admite că existențele concrete la care ne referim ar fi generate *direct*, prin tot atîtea acte monofazice, din partea Marelui Anonim. Să presupunem că existențele empirice sunt produse în adevăr direct și monofazic (în cadrul genezei cosmice, firește). Într-o asemenea ipoteză, existențele empirice ar fi mai întîi lipsite de discontinuitatea *intrinsecă*. Fiind produsul direct al cîte unui act indivizibil, o existență empirică nu ar fi compusă din unități mai mici. Dar în ipoteza genezei directe și monofazice s-ar mai întîmpla ceva: orice existență individualizată ar fi incontestabil unică, ceea ce înseamnă că n-ar exista *pluralismul* în cadrul aceluiași gen, adică n-ar exista „discontinuitatea de repetiție". Dar, în ipoteza unei geneze directe și monofazice, și „discontinuitatea comparativă" ar suferi o alterare, căci, deși posibilă, ea ar fi în orice caz greu de constatat; aceasta din simplul motiv că orice complexitate realizată direct și monofazic ar fi mai puțin *explicită*, adică mai *unitar* „închegată" decît se înfățișează o complexitate realizată numai „indirect", prin „integrare" și „organizare" de factori *diferiți* și *discreți*. De unde urmează că în tripla discontinuitate empirică ce

caracterizează individuațiile, deținem un mănunchi de fapte care pledează mai mult pentru *ipoteza* unei geneze *indirecte*, pe bază de „diferențiale divine" (eterogene și omogene), decît pentru ipoteza unei geneze directe și monofazice. Hotărît, considerații speculative cît și unele aspecte ale lumii empirice ne pun deopotrivă în situația de a face această afirmație metafizică de o eminentă însemnătate. Orice existență empirică, de oricît de disparentă masivitate substanțială sau complexitate structurală, apare ca produsul unei geneze *indirecte* pe temei de „diferențiale divine". Rațiunea ce îndrumă pe Marele Anonim să opteze pentru această tehnică genetică e circumscrisă de grija de a preveni orice potențial autarhic prea accentuat și îndemnul de a asigura centralismul existențial. O nedumerire firească își face însă loc aici. Din moment ce Marele Anonim s-a decis să genereze orice existență complexă numai „indirect", nu cumva el va admite ca pe această cale, de așijderea indirectă, să ia ființă și unele existențe de o amploare similară cu a lui însuși? Nu cumva Ipostazele, Identitățile pe care le-a ocolit în geneza directă se înființează totuși, datorită genezei indirecte, adică prin „integrare" și „organizare" de *diferențiale divine*? Ținînd seama de grija circumspectă pe care Marele Anonim o pune în reglementarea procesului genetic, suntem nevoiți să dăm acestei întrebări un răspuns negativ. Marele Anonim anulează dintru început și această posibilitate. O însemnată parte din diferențialele *posibile*, și anume acelea care corespund structurilor celor mai esențiale, celor mai *nucleare* ale sale, *Marele Anonim nu le emite*. (Vom vedea mai tîrziu care sunt aceste structuri și diferențiale.) În orice caz, datorită acestei nonemisii, procesele de integrare și de organizare ale diferențialelor divine vor avea prin urmare un *plafon* peste care nu se poate trece. Obiectivul actului genetic al Marelui Anonim se lămurește pas cu pas: el este nu numai pulverizat în emisie reală de diferențiale, ci și restrîns prin nonemiterea diferențialelor celor mai nucleare. Din rațiuni centraliste și de echilibru existențial, Marelui Anonim i se impune în prealabil o limitare extremă a posibilităților sale genetice. Această extremă limitare a posibilităților

divine consistă de o parte într-o parțială abstinență genetică, iar de altă parte în diferențializarea obiectivului. Ultimul aspect al actului generator ne silește aproape să spunem că procesul cosmogonic e reglementat după principiul *divide et impera*.

DIFERENȚIALELE DIVINE

Există un raport cu totul particular între metafizică și experiență. Nici o viziune metafizică nu poate nădăjdui o confirmare *pozitivă* pe plan empiric. Experiența posedă totuși darul de a *infirma* o metafizică. Orice metafizician știe că viziunea sa nu poate fi convertită și expusă în termeni de experiență. Orice metafizician cu simț de răspundere uzează totuși de experiență ca de un filtru. Acesta e motivul pentru care nu vom face nici un pas fără de a ne întreba întru cît concepția ce o desfășurăm este sau nu contrazisă de datele experienței.

Lucrurile empirice sunt în cea mai mare parte individuații cronospațiale, adică niște existențe ce au loc aici și acum. Individuațiile se caracterizează prin diverse particularități, printre care unele cu totul unice, iar altele de o generalitate divers gradată. Datorită particularităților sale care nu se repetă, individuația dobîndește o înfățișare demonstrativă, dar inexprimabilă; datorită particularităților de caracter mai general, individuațiile se subsumează unor „tipuri", treptat tot mai abstracte și *eo ipso* susceptibile de a fi denumite și determinate. Un gorun se înalță în fața noastră: îl vedem, îl pipăim, îl identificăm. Datorită unora din însușirile sale, gorunul are darul unei prezențe deosebite de a tuturor celorlalți goruni; față de actul nostru aperceptiv, el se afirmă ca o certă individuație. Forma lui, deși asemănătoare cu a altora, e prin o mulțime de amănunte *numai* a lui; felul cum sunt așezate crăcile e numai al lui, iar bogăția și distribuția frunzelor de asijderea. Însușirile singulare ale gorunului din fața noastră dobîndesc un accent cu atît mai învederat singular cu cît ne

cufundăm mai intens în însăși materia și configurația lui concretă și în tot ce ni se comunică de-a dreptul prin poarta simțurilor aici și acum. Putem desigur concede unui metafizician libertatea de a-și pune această întrebare: A creat oare Dumnezeu gorunul din fața mea, *gîndindu-l* și *imaginîndu-l* în toate aceste singulare detalii printr-un act separat al conștiinței sale? Dacă răspunsul metafizicianului e afirmativ, atunci el e silit să pronunțe și concluzia că Dumnezeu a trebuit să genereze sau să creeze și toți ceilalți goruni prin tot atîtea acte separate, fiecare avînd un singular obiectiv. Într-o astfel de ipoteză, evenimentul natural, ca de pildă procesul fecundării, n-ar fi decît un prilej oferit lui Dumnezeu pentru a-și manifesta debitul creator. O metafizică populară curentă atribuie lui Dumnezeu un asemenea exces de grijă pentru fiecare fir de păr al nostru și pentru fiecare fir de nisip al mărilor. Dar există și o metafizică mai puțin curentă care crede că Dumnezeu nu a creat decît *„tipul"* gorunului, fie ca model ideal, potrivit căruia sunt făcuți toți gorunii reali, fie ca o misterioasă putere organizatoare efectiv prezentă în fiecare gorun. Dacă se acceptă o asemenea interpretare dată actului creator al divinității, atunci nenumăratele însușiri concrete, conceptual inexprimabile, care fac din acest gorun magnific înălțat în fața noastră un exemplar ce nu se repetă, ar fi accidentale și nu ar face parte din obiectivul actelor divine; însușirile singulare se datorează mai curînd unor împrejurări cu totul în afară de voința lui Dumnezeu. În Evul Mediu, o problemă metafizică de acest fel izbutise, în adevăr, să trezească un mare interes și tot atît de violente dispute. Unii interpreți arabi ai filozofiei aristotelice limitau gîndirea lui Dumnezeu la acte ideative, avînd drept obiect numai „tipurile generice". Ei susțineau că Dumnezeu gîndește numai în „forme" care corespund conceptelor generale, astfel încît el, cît privește ordinea vieții (pentru a da un exemplu), ar avea cunoștință numai de „specii", dar nu de „indivizi". Individuațiile ca atare ar apărea în afară de sfera cognitivă a divinității. Se știe că vreo cîțiva scolastici creștini au primit să ridice mănușa și să intre în dispută, aceasta însă numai pentru a combate teza cu toată energia

O diferențială divină este echivalentul unui fragment infinitezimal din Totul substanțial și structural, deplin autarhic, transspațial al Marelui Anonim. Între Marele Anonim și „lume" e un raport de profundă disanalogie: Marele Anonim ia drumul genezei prin termeni tocmai opuși celor posibili. Un sistem întreg de măsuri preventive luate împotriva unei posibile și incredibile Povești dă ca rezultat lumea reală. Lumea este o Poveste infinit mutilată.

DIFERENȚIALELE DIVINE

Antropogeneza – trecerea de la animal la om – este *saltul* de la „biologic" la „social"... Distanța ce există între a fi dominat de experiență și a domina experiența măsoară depărtarea ce se declară între animal și om sub raportul posibilităților lor de a-și organiza experiența: întîiul prin instinct, al doilea prin inteligență.

ASPECTE ANTROPOLOGICE

Omul deplin este prin definiție *ființa istorică*... Istoria umană apare ca un „compromis" între aspirația secretă a omului de a se substitui Marelui Anonim și între măsurile de apărare luate de Marele Anonim în vederea salvării centralismului existențial: dacă Dumnezeu s-a făcut om, atunci și omul se poate îndumnezei.

FIINȚA ISTORICĂ

Ultima apariție a seriei:

TRILOGIA VALORILOR

Următoarea apariție a seriei:

EXPERIMENTUL ȘI SPIRITUL MATEMATIC

ISBN: 973-28-0778-4